PAŃSTWOWE MUZEUM ARCHEOLOGICZNE
w Warszawie

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

ORGAN MUZEALNICTWA I KONSERWATORSTWA ARCHEOLOGICZNEGO

BULLETIN ARCHÉOLOGIQUE POLONAIS

TOM (VOL.) LV

1999 - 2001

WARSZAWA 2001 VARSOVIE

Redaguje zespół: mgr Jacek Andrzejowski (sekretarz redakcji), dr Wojciech Brzeziński (redaktor naczelny), prof. dr. hab. Teresa Dąbrowska (zastępczyni redaktora naczelnego), mgr Radosław J. Prochowicz, mgr Andrzej Tomaszewski, doc. dr. hab. Teresa Węgrzynowicz (zastępczyni redaktora naczelnego)

Tłumaczenia: Anna Kinecka
Katarzyna Czarnecka, Jacek Andrzejowski

Rysunki: J. Andrzejowski, V. Beljavec, M. Cyrek, W. Gawrysiak-Leszczyńska, K. Hahuła, A. Kamińska, L. Kobylińska, W. Krajewski, R. Marszałek, G. Nowakowska, K. Opaszowska, E. Pazyna, A. Potoczny, M. Różycka, W. Wróblewski

Fotografie: J. Głosik, A. Ring, B. Tropiło, Archiwum PMA

Redakcja techniczna: Jacek Andrzejowski

Skład i łamanie: Radosław J. Prochowicz, Jacek Andrzejowski

Rycina na okładce przedstawia scytyjski kocioł brązowy z Podola

WARUNKI PRENUMERATY „WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNYCH"

Państwowe Muzeum Archeologiczne prosi o składanie przez odbiorców indywidualnych oraz instytucje zamówień na **stałą dostawę „Wiadomości Archeologicznych"**. Do przesyłki PMA dołączy fakturę z aktualną ceną detaliczną powiększoną o koszty przesyłki. Sprzedaż detaliczna publikacji Państwowego Muzeum Archeologicznego, w tym egzemplarzy archiwalnych, prowadzona jest w salach wystawowych muzeum, ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa, tel. (22) 831 15 37. Płatność gotówką; wystawiamy rachunki i faktury.

Adres redakcji:
Państwowe Muzeum Archeologiczne
ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa
tel.: +48 (22) 831 32 21–25; fax: +48 (22) 831 51 95; e-mail: pma@pma.it.pl

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

ORGAN MUZEALNICTWA I KONSERWATORSTWA ARCHEOLOGICZNEGO

Tom (Vol.) LV

SPIS TREŚCI

Contents

Miscellanea

Ewa Gieysztor-Szymczak, Zdobiony zabytek z poroża z Nowej Łupianki, woj. podlaskie 3
An ornamented antler find from Nowa Łupianka, woj. podlaskie

Krystyna Hahuła Skarb z epoki brązu z Nowego Łowicza na Pomorzu 21
Bronze Age hoard from Nowy Łowicz in Western Pomerania

Teresa Węgrzynowicz, Kocioł z Podola 31
A cauldron from Podolia

Vadzìm Beljavec, Środkowolateński grób z płaskiego cmentarzyska w Radości Kamienieckiej w zachodniej Białorusi 47
A middle La Tène Period grave from a flat cemetery at Radość Kamieniecka, western Belarus

Jacek Andrzejowski, Późnorzymska zapinka z Łubnic, woj. świętokrzyskie 55
A Late Roman Period fibula from Łubnice, woj. świętokrzyskie

Anna Bitner-Wróblewska, Małgorzata Karczewska, Maciej Karczewski, Nowa odmiana uzdy z wodzami łańcuchowymi z cmentarzyska kultury bogaczewskiej w Paprotkach Kolonii, stan. 1, woj. warmińsko-mazurskie 65
A new variant of a horse bridle with chain-link reins from the cemetery of Bogaczewo Culture at Paprotki Kolonia, site 1, woj. warmińsko-mazurskie
Aneks: K. Piasecki, Paprotki Kolonia, stan. 1. Analiza antropologiczna kości z grobu 72

Maria Kołacz, Pierścień z osady kultury przeworskiej w Izdebnie Kościelnym, województwo mazowieckie, stanowisko 1 87
A finger-ring from a Przeworsk Culture settlement at Izdebno Kościelne, site 1, woj. mazowieckie, in Central Poland

Wojciech Wróblewski, Tysiąclecie państwa polskiego: dawne koncepcje a nowe perspektywy 95
Thousand years of Polish statehood: earlier concepts and new research perspectives

Materiały

Radosław Marszałek, Materiały krzemienne ze stanowisk Berżupia, Dubicze, Dymitrówka i Grybosze z południowej Litwy 101
Flint materials from Berżupia, Dubicze, Dymitrówka and Grybosze in Southern Lithuania

Barbara Matraszek, Osada kultury pucharów lejkowatych ze stan. „Nad Wawrem" w Złotej, gm. Samborzec, woj. świętokrzyskie 123
Funnel Beaker Culture settlement, site "Nad Wawrem" at Złota, gm. Samborzec, woj. świętokrzyskie
Aneks: Elżbieta Fedorowicz, Anna Gręzak, Alicja Lasota-Moskalewska, Szczątki zwierzęce z neolitycznego stanowiska w Złotej nad Wawrem, woj. świętokrzyskie

Mirosława Andrzejowska, Osada kultury grobów kloszowych na stan. 10 w Warszawie–Zerzniu 179
A settlement of the Cloche Grave Culture in Warszawa–Zerzeń, site 10

Katarzyna Opaszowska, Cmentarzysko kultury przeworskiej w Sochaczewie, woj. mazowieckie 197
A cemetery of the Przeworsk Culture at Sochaczew, woj. mazowieckie, in Central Poland

Katarzyna Czarnecka, Materiały z cmentarzyska płaskiego w Łęgu Piekarskim, woj. wielkopolskie w zbiorach PMA 209
Materials from a flat grave cemetery at Łęg Piekarski (woj. wielkopolskie) in collection of the State Archaeological Museum

Jerzy Głosik, Katalog materiałów Pogotowia Archeologicznego za lata 1982–1991 219
The catalogue of the Archaeological Emergency Service for the years 1982–1991

Wykaz skrótów 245

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

TOM LV

Tom ten Redakcja dedykuje

Pani prof. dr hab. Teresie Dąbrowskiej

wieloletniej kierowniczce Działu Epoki Żelaza PMA
i redaktorce „Wiadomości Archeologicznych"
z okazji czterdziestej piątej rocznicy Jej pracy
w Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie

Niniejszy tom został opracowany i przygotowany do druku w czasie, gdy dyrektorem PMA i redaktorem naczelnym „Wiadomości Archeologicznych" był dr Jan Jaskanis.

dr Wojciech Brzeziński
dyrektor Państwowego Muzeum
Archeologicznego w Warszawie

OD REDAKCJI

Niemal wszystkie artykuły zamieszczone tomie LV „Wiadomości Archeologicznych" napisane zostały przed wejściem w życie w Polsce reformy administracyjnej, tj. przed 1 stycznia 1999 roku. Redakcja wprowadziła w tych tekstach odpowiednie, w miarę możliwości dokładne zmiany, zatem wszystkie cytowane w tym tomie oznaczenia (gminy, powiaty i województwa) odnoszą się do obecnego podziału administracyjnego kraju.

Począwszy od tomu LIII Redakcja ujednoliciła zasady polskiej transliteracji tekstów pisanych cyrylicą, zgodnie z regułami stosowanymi w Bibliotece Narodowej (PN 83/N-01201 z dnia 1 lipca 1984 r.)

Redakcja „Wiadomości Archeologicznych" prosi Autorów o dostarczanie tekstów na dyskietkach lub dyskach CD w edytorach Microsoft Word lub Word Perfect w postaci niesformatowanej (z wyjątkiem znaków tabulacji, wyśrodkowania, kursywy i pogrubienia). Dyskietce powinien towarzyszyć jeden egzemplarz wydruku, sformatowanego w sposób odpowiadający znormalizowanej stronie maszynopisu. Ilustracje mogą być nadal przygotowywane metodami tradycyjnymi lub dostarczane na dyskietkach w postaci plików TIFF w rozdzielczości 600 pt/cal. Procedura ta ułatwi szybsze przygotowywanie prac do druku w tradycyjnej dla „Wiadomości Archeologicznych" formie edytorskiej.

dr Wojciech Brzeziński
redaktor naczelny

Wiadomości Archeologiczne, t. LV, 1999–2001

MIROSŁAWA ANDRZEJOWSKA

OSADA KULTURY GROBÓW KLOSZOWYCH NA STAN. 10 W WARSZAWIE–ZERZNIU

A SETTLEMENT OF THE CLOCHE GRAVE CULTURE IN WARSZAWA–ZERZEŃ, SITE 10

Stanowisko 10 w Warszawie–Zerzniu usytuowane jest na terenie dzielnicy Praga–Południe, na gruntach rolnych znajdujących się w obrębie ulic Zwoleńskiej i Wiązanej (Ryc. 1). Obiekt leży na niewielkim wyniesieniu należącym do pasma wydm terasy nadzalewowej Wisły. Odkryty został w 1976 roku w trakcie badań powierzchniowych prowadzonych w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski przez Pracownię Archeologiczno-Konserwatorską warszawskiego oddziału PP PKZ. W 1983 roku mgr mgr A. Kruk i M. Kulisiewicz-Kubielas z tejże pracowni, działając na zlecenie Konserwatora d/s zabytków archeologicznych m. st. Warszawy, przeprowadziły prace wykopaliskowe, które objęły obszar 6 arów. Ze względu na sprzeciw właściciela pola zrezygnowano z lokalizacji wykopów na kulminacji wyniesienia – eksplorację ograniczono do południowo- i północno-zachodniej części wydmy (Ryc. 2a). W odsłoniętych wykopach pod poziomem humusu zanotowano obecność warstwy ciemnobrunatnej ziemi o grubości 10–30 cm, miejscami przybierającej postać brązowych, wypłycających się piaszczystych łat zapewne o charakterze przemyć i spływów. Warstwa ta, przechodząca następnie w piaszczysty calec, zinterpretowana jako kulturowa, zawierała materiał zabytkowy, głównie w postaci ułamków ceramiki. Z wykopów 1–4, usytuowanych w północno-zachodniej partii wydmy wydobyto minimalną ilość materiału ceramicznego, nie stwierdzono w nich również obiektów kulturowych. Natomiast w wykopach założonych w części południowo-zachodniej zarejestrowano 22 obiekty koncentrujące się głównie w rejonie maksymalnego wyniesienia badanego obszaru (Ryc. 2b).

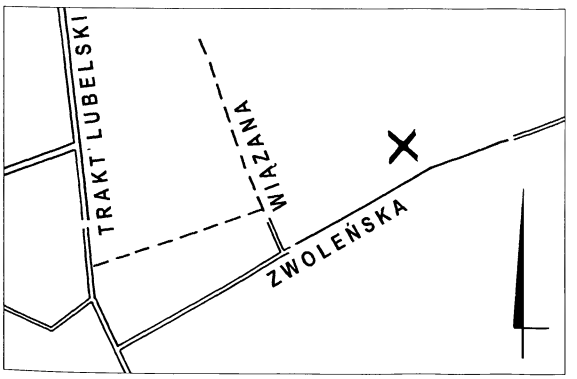

Ryc. 1. Warszawa – Zerzeń, stan. 10. Plan sytuacyjny

Próbę kontynuacji tych badań podjęli w lipcu 1984 roku pracownicy Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie – mgr mgr M. Andrzejowska i M. Furmański oraz współpracujący z nimi mgr M. Leszczyński, którzy w tym czasie prowadzili eksplorację położonego w odległości kilkuset metrów (stan. 4) cmentarzyska kultury grobów kloszowych (M. Andrzejowska, T. Węgrzynowicz 1995). W celu oceny zasięgu osady w kierunku południowym założono wykop o wym. 15×3,5 m przylegający do obszaru przebadanego w poprzednim roku. Równocześnie ponowiono starania o uzyskanie zezwolenia na otwarcie wykopów na kulminacji wzniesienia. Jednakże wobec stanowczej odmowy właściciela pola zrezygnowano z rozszerzenia terenu badań. W ciągu kilkudniowych prac w południowej części wydmy stwierdzono zanikanie warstwy kulturowej w kierunku podstawy wydmy. Zanotowano częściowo rozwleczone przez orkę skupisko ułamków pochodzących z jednego naczynia (obiekt 23), z powierzchni wykopu (głównie z warstwy ornej) zebrano luźny

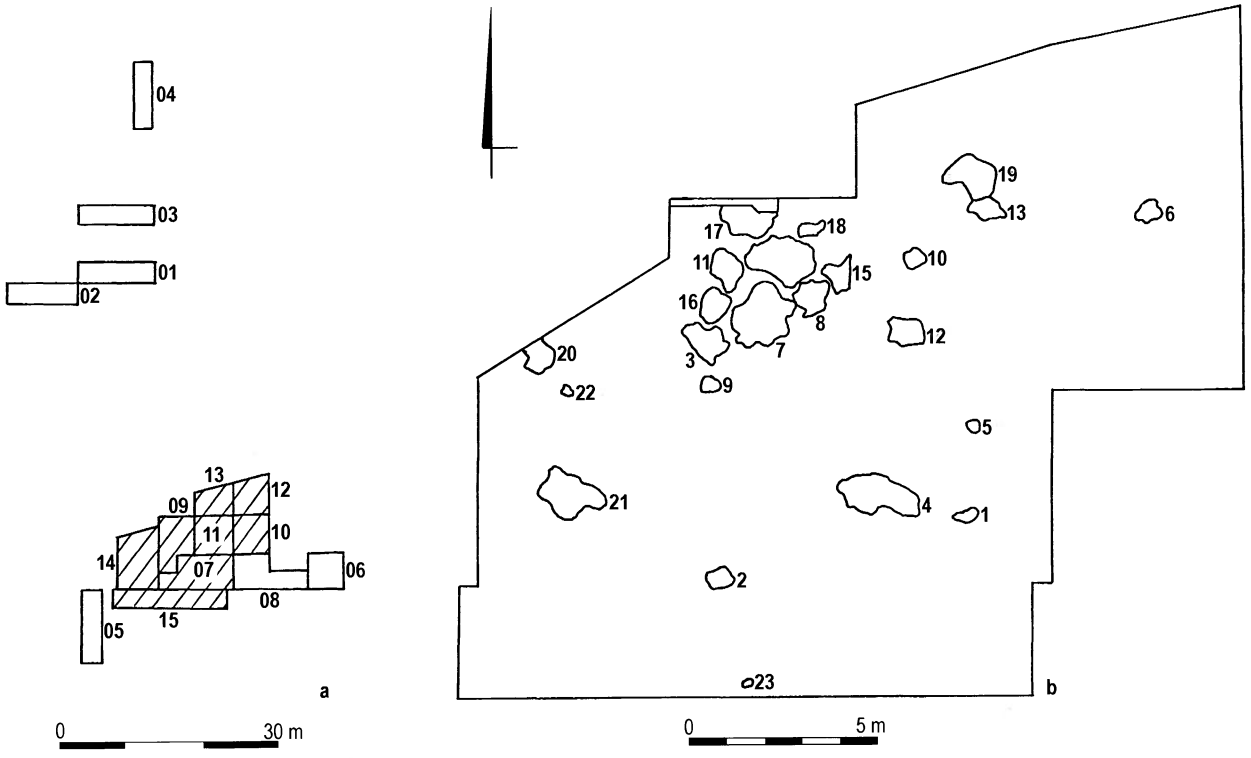

Ryc. 2. W a r s z a w a – Z e r z e ń, stan. 10. Plan obszaru zbadanego z numerami wykopów (a) i usytuowanie obiektów w obrębie zaznaczonego wycinka planu (b)

materiał ceramiczny. Podstawę niniejszego opracowania stanowią więc materiały zabytkowe i dokumentacja polowa pochodzące z badań PKZ, w 1990 roku przekazane do PMA i wraz z materiałami z badań w 1984 roku zarejestrowane pod nr-em III/8640.

Materiały

Analiza przebadanych obiektów wskazuje, że nie wszystkie można uznać za powstałe w wyniku celowej działalności człowieka. Część zaciemnień miała charakter zdecydowanie przyrodniczy, niektóre utworzyły się w wyniku gromadzenia się humusu w powstałych współcześnie zagłębieniach terenu. Domniemane obiekty oznaczone numerami 2, 5, 15, 18 nie zawierały żadnego materiału zabytkowego. W kilku następnych (nr 1, 6, 12, 13) znajdowały się nieliczne, niecharakterystyczne ułamki ceramiki. Zostały one pominięte w opisie i w części analitycznej opracowania. Pozostałe grupują się w trzech kategoriach: jamy (nr 4, 7, 8, 11, 14, 16, 17, 19, 21), skupiska (nr 3, 9, 10, 22, 23) oraz prawdopodobnie obiekt grobowy (20). Wątpliwości interpretacyjne budzą wzajemne relacje zadokumentowanych na wspólnych profilach obiektów oznaczonych numerami 7, 8 i 16 oraz 3, 11 i 16. Z rysunków i opisów polowych nie wynika dostatecznie jasno czy mamy do czynienia z kilkoma niezależnymi obiektami czy też pozostającymi w pewnym układzie stratygraficznym i czy ich

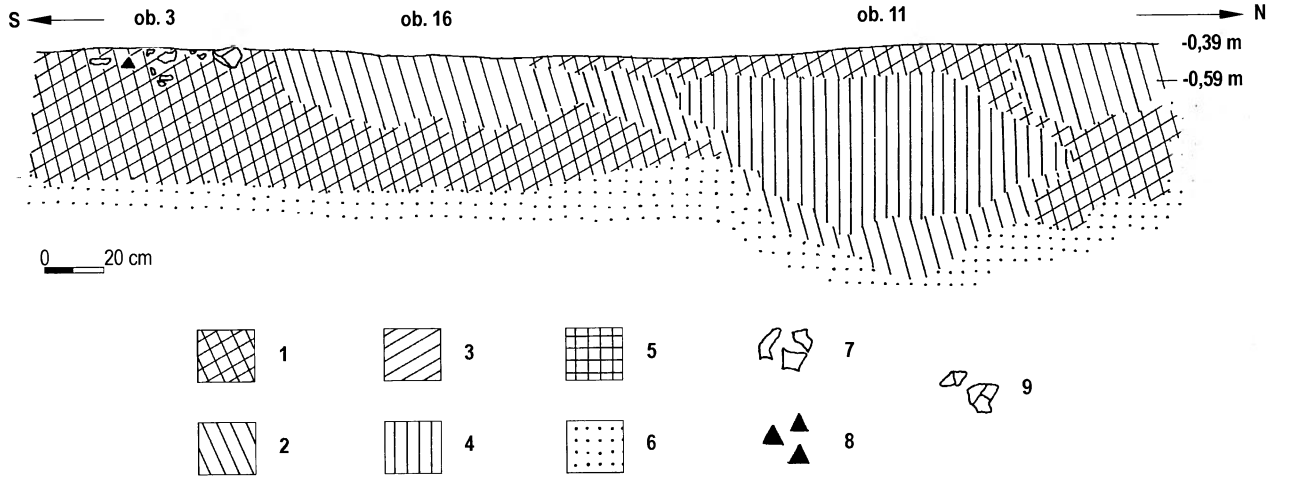

Ryc. 3. W a r s z a w a – Z e r z e ń, stan. 10. Profil obiektów 3, 16 i 11. Szaro-brązowa ziemia (1); szara ziemia (2); brązowa ziemia (3); brunatna ziemia (4); czarna ziemia (5); żółty piasek (6); ceramika (7); polepa (8); kamienie (9)

ewentualne powiązania nie są pozorne, wynikające z trudności w wydzielaniu słabo rysujących się w warstwie kulturowej zarysów jam. Niejasny zwłaszcza jest kulturowy charakter obiektu 16, opisanego jako płytka, nieregularna jama, wypełniona sypką, szarą, piaszczystą ziemią bez materiału zabytkowego.

O b i e k t 3 – skupisko (Ryc. 3). Na głęb. ok. 40 cm od pow. ziemi odsłonięto skupisko o średnicy ok. 1 m, zawierające fragmenty ceramiki, grudki polepy i pokruszone kamienie granitowe koncentrujące się w E części obiektu. Niektóre kamienie noszą ślady wygładzenia. Pomiędzy licznymi ułamkami ceramiki znaleziono przęślik i pojedyncze, drobne, przepalone kostki. Całość otoczona szarobrązowymi plamami warstwy kulturowej(?), bez widocznych zarysów jamy w planie i w profilu. W trakcie eksploracji zasięg skupiska rozszerzył się w kierunku wschodnim i północnym, a w części północno-wschodniej, poza właściwym zasięgiem skupiska, na głęb. ok. 50 cm od pow. ziemi ukazało się zaciemnienie oznaczone nr 11.

1. Częściowo zrekonstruowana misa z niewielkim wgięciem pod krawędzią. Powierzchnie szarobrunatne, wygładzone. Krawędź lekko pogrubiona. Wys. ok. 7 cm, średn. dna 6 cm, wylewu ok. 15 cm. Część fragmentów służących do rekonstrukcji naczynia wystąpiła poza skupiskiem (Ryc. 4a). **2.** 6 fr-tów prawdopodobnie dwóch talerzy-placków z karbowaną, miejscami lekko podniesioną krawędzią (6 dalszych fr-tów tych samych naczyń pochodzi z obiektu 11). Powierzchnie jasnobrązowe, wyrównane, miejscami wygładzone, po obu stronach widoczne pory powstałe wskutek wypadnięcia ziaren podsypki z tłucznia kwarcowego, użytego także w charakterze domieszki. Średn. ok. 20 cm, grub. 0,8–1,0 cm (Ryc. 4b, e). **3.** 16 fr-tów, w tym ułamek dna z częścią ścianki, chropowaconego naczynia średniościennego o pow. zewn. szarobrunatnej, miejscami przepalonej, ciemnoszarej i pow. wewn. szaroczarnej, gładzonej. Średn. dna ok. 7 cm, grub. skorupy ok. 0,8 cm (Ryc. 5k). **4.** Fr-t wylewu baniastego, chropowaconego naczynia z karbowaną krawędzią. Pow. zewn. szarobrązowa, wewn. brązowa, gładzona, lekko spękana. Średn. wyl. ok. 15 cm (Ryc. 5c). **5.** Fr-t wylewu jajowatego naczynia o pow. jasnobrunatnych, zewn. chropowaconej, wewn. gładzonej. Krawędź lekko zachylona do wnętrza naczynia. Średn. wyl. ok. 20 cm (Ryc. 5h). **6.** Fr-t górnej części grubościennego naczynia z chropowaconym brzuścem i płaską, lekko wygniataną listwą uformowaną ze ścianki. Obie pow. jasnobrunatne, wewn. gładzona (Ryc. 5d). **7.** Fr-t wylewu miski o pow. jasnobrunatnych, gładzonych. Średn. wyl. ok. 17 cm (Ryc. 5j). **8.** Fr-t miniaturowej pokrywy o pow. jasnobrunatnych, gładzonych. Krawędź zaokrąglona, lekko pogrubiona. Średn. ok. 6 cm (Ryc. 4c). **9.** 11 fr-tów, w tym ułamek wylewu jajowatego, grubościennego naczynia z karbowaną krawędzią, o pow. zewn. chropowaconej, ceglastobrunatnej, pow. wewn. szaroczarnej, gładkiej. Średn. wyl. ok. 18–20 (Ryc. 5a). **10.** Fr-t górnej części naczynia gładzonego, ze słabo zaznaczoną szyjką. pow. zewn. szarobrunatna, lekko spękana,

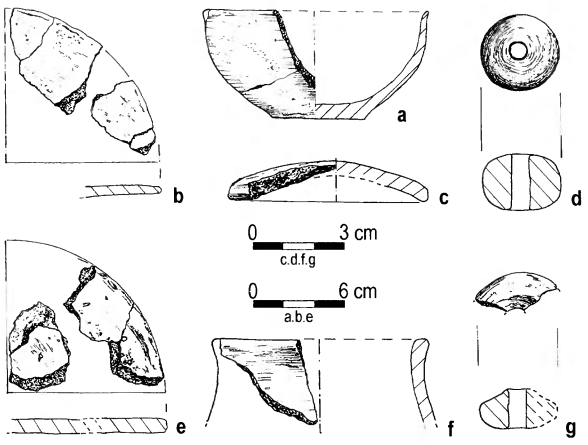

Ryc. 4. W a r s z a w a – Z e r z e ń, stan. 10. Zabytki gliniane z obiektu 3

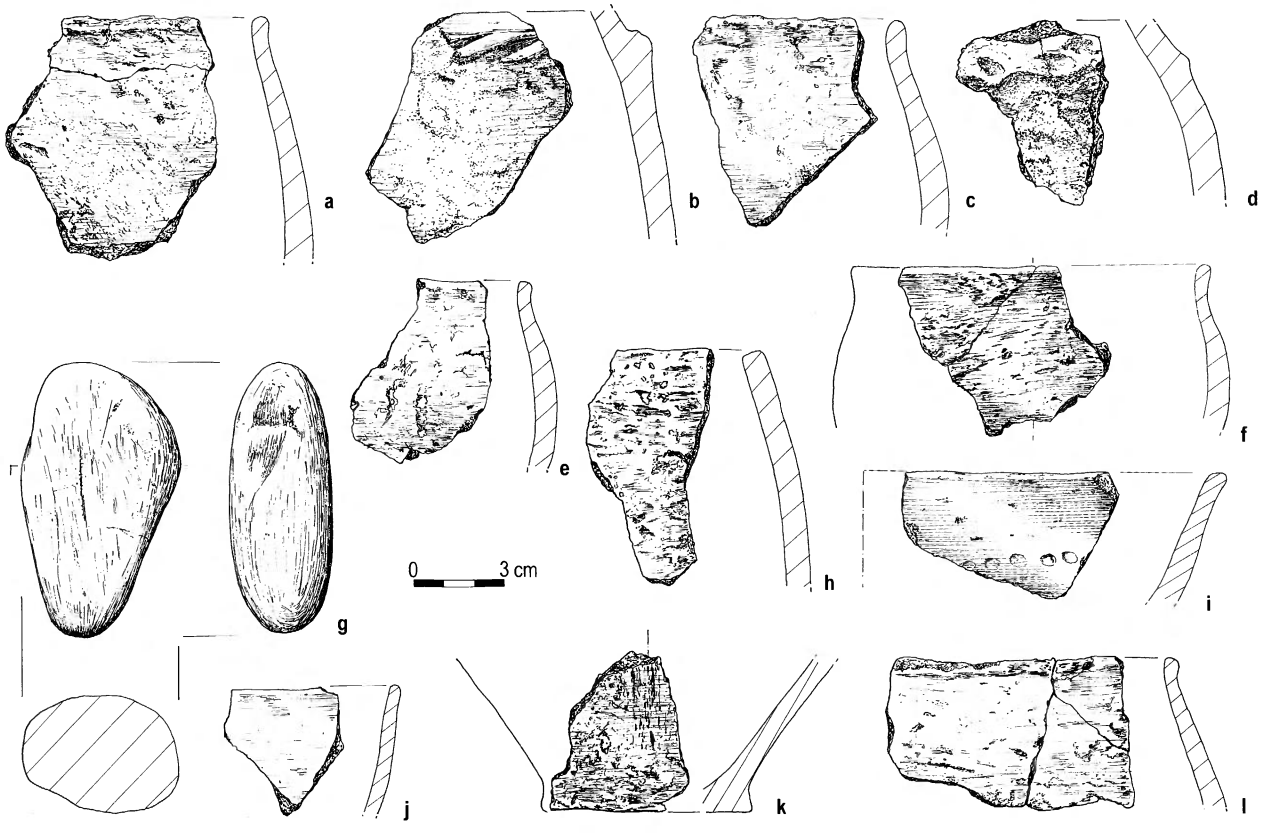

Ryc. 5. W a r s z a w a – Z e r z e ń, stan. 10. Zabytki gliniane (a–f, h–l) i kamienne (g) z obiektu 3

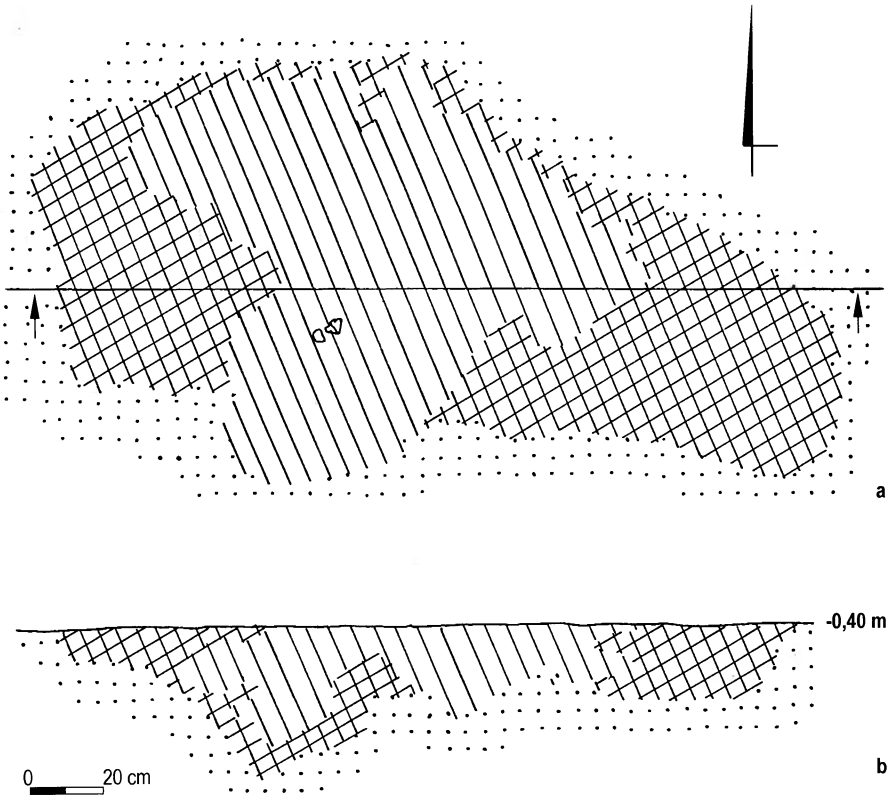

Ryc. 6. W a r s z a w a – Z e r z e ń, stan. 10. Plan (a) i profil (b) obiektu 4

wewn. czarna (Ryc. 5e). **11.** Fr-t szyjki małego, gładzonego naczyńka. Pow. zewn. brunatna, wewn., szarobrązowa, wyrównana. Średn. wyl. 7 cm (Ryc. 4f). **12.** Fr-t wylewu misy o średn. ok. 24 cm, zdobionej dookolnym rzędem płytkich dołków stempelkowych. Pow. brunatnoczarne, silnie wygładzone (Ryc. 5i). **13.** Fr-t chropowaconego naczynia z gładzoną szyjką oddzieloną od brzuśca głęboko nacinaną listwą. Pow. brązowe, wewn. gładzona, lekko (Ryc. 5b). **14.** Fr-t wylewu niewielkiego, baniastego naczynia z krótką szyjką. Pow. zewn. szarobrunatna, skośnie obmazywana, pow. wewn. czarna, silnie wygładzona. Średn. wyl. ok. 12 cm (Ryc. 5f). **15.** Fr-t wylewu naczynia jajowatego o pow. szarobrunatnych, zewn. chropowaconej z wyjątkiem pasa pod krawędzią, wewn. gładzonej. Krawędź karbowana, nierówna (Ryc. 5l). **16.** Fr-ty dużego, jajowatego naczynia z karbowana krawędzią. Pow. szarobrązowe. zewn. chropowacona, wewn. gładzona.**17.** Ok. 100 fr-tów ceramiki z naczyń o pow. gładzonych i chropowaconych, w większości średniościennych, w tym: 2 fr-ty brzuśca dużego, chropowaconego naczynia o pow. zewn. jasnobrunatnej, wewn. czarnej, gładzonej; 5 fr-tów brzuśca silnie chropowaconego naczynia o pow. zewn. szarobrunatnej, wewn. szarej, miejscami spękanej; 4 fr-ty brzuśca naczynia chropowaconego o pow. jasnobrunatnych, wewn. gładzonej; Fr-t naczynia o pow. zewn. szaroceglastej, chropowaconej masą o dużej zawartości gruboziarnistego tłucznia. Pow. wewn. czarna, gładzona; 2 fr-ty niewielkiego, jajowatego naczynia. Pow. zewn. ciemnoszara, chropowacona, z widocznymi ziarnami obfitej, dość grubej domieszki. Pow. wewn. czarna, dobrze wygładzona. **18.** 14 fr-tów silnie przepalonych skorup grubościennych naczyń gładzonych i chropowaconych. **19.** Przęślik w kształcie obustronnie spłaszczonej kuli. Pow. jasnobrązowe, gładkie. Średn. 2,6 cm (Ryc. 4d). **20.** Fr-t przęślika, z jednej strony płaskiego, z drugiej w kształcie ściętego stożka. Pow. jasnobrązowe, gładkie (Ryc. 4g). **21.** Jajowaty gładzik lub rozcieracz kamienny o 2 lub 3 płaszczyznach pracujących. Wym. 9×5,5×3,5 cm (Ryc. 5g). **22.** Fragmentarycznie zachowane 2 rozcieracze granitowe o średn. ok. 9 cm, rozłupane, ze szczątkowo zachowaną częścią pracującą. **23.** Kilkadziesiąt fr-tów polepy.

O b i e k t 4 – jama (Ryc. 6). Obiekt o wym. ok. 1×2 m odsłonięto na głębokości ok. 40 cm od pow. ziemi. Szarobrązowe, nieregularne zaciemnienie wydłużone było po linii wschód-zachód. Wypełnisko z trzema łączącymi się zagłębieniami miało miąższość od 20 do 40 cm, w części W zawierało ułamki ceramiki i węgli drzewnych.
1. 26 niecharakterystycznych, drobnych fr-tów ceramiki, głównie chropowaconej.

Obiekty 7 i 8. Na głęb. ok. 40 cm od pow. ziemi na szaro-brązowym tle w-wy kulturowej ukazało się nieregularne, brunatne zaciemnienie z dwoma centrami występowania materiału zabytkowego: ceramiki, grudek polepy i rozkruszonych kamieni. Na głęb. ok. 54 cm od pow. ziemi pojawiły się dwa, wyraźnie wyodrębniające się zarysy zarejestrowane jako obiekty 7 i 8 (Ryc. 7). Na podstawie analizy dokumentacji rysunkowej można przypuszczać, że mamy do czynienia z dwoma obiektami, z których jeden (8?) prawdopodobnie naruszył krawędź sąsiedniego.

O b i e k t 7 – jama (Ryc. 7, 8). Zarys obiektu, który wyodrębnił się na głęb. 54 cm od pow. ziemi miał postać nieregularnego, brunatno-szarego owalu o wymiarach 1,7×1,3 m z kilkoma kamieniami i ułamkami ceramiki na powierzchni. Brunatno-szaro-czarne wypełnisko w kształcie trapezu, z kilkoma zagłębieniami do 45 cm od pow. i wtrąceniami żółtego piasku, w części stropowej zawierało fragmenty ceramiki i drobne ułamki przepalonych kości(?).
1. 2 fr-ty górnej części misy z wgięciem pod krawędzią, zdobionej dwoma dookolnymi pasmami ornamentu paznokciowego. Obie pow. szarobrązowe, gładzone. Średn. wyl. ok. 16 cm (Ryc. 9a). **2.** Fr-t dolnej części naczynia cienkościennego (misy?) o dobrze wygładzonych powierzchniach – zewn. jasnobrązowej, wewn. szarobrą-

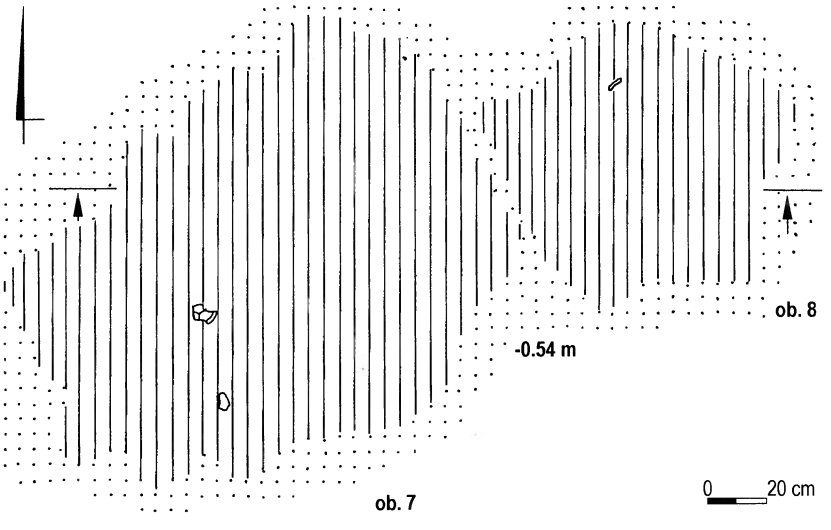

Ryc. 7. W a r s z a w a – Z e r z e ń, stan. 10. Plan obiektów 7 i 8

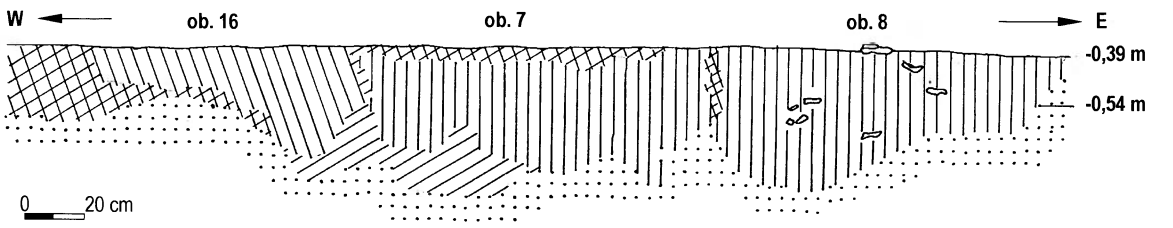

Ryc. 8. W a r s z a w a – Z e r z e ń, stan. 10. Profil obiektów 7, 8 i 16

zowej. Średn. dna ok. 8 cm (Ryc. 9d). **3.** 3 fr-ty, w tym 1 ułamek wylewu naczynia średniościennego, zapewne jajowatego, o pow. gładzonych, zewn. brązowej, wewn. szarobrązowej. Średn. wyl. ok. 14 cm. **4.** 3 niewielkie fr-ty dwóch (?) talerzy-placków o pow. brązowych, gładzonych, obecnie mocno zniszczonych. Średn. 20–22 cm, grub. 0,9–1,2 cm (Ryc. 9e, f). **5.** 7 fr-tów, w tym jeden wylewu z karbowaną krawędzią, pochodzący z naczynia jajowatego o pow. zewn. silnie chropowaconej, szarobrunatnej, pow. wewn. czarnej, gładzonej (Ryc. 9c). **6.** 56 fr-tów różnych naczyń, w tym: kilka ułamków dużych, grubościennych garnków o silnie chropowaconej powierzchni; fr-t taśmowatego ucha o pow. czarnych, gładzonych; 3 fr-ty średniościennego naczynia o pow. gładzonych, zewn. brunatnej, wewn. szarej; 2 fr-ty dna o średn. ok. 9 cm, pow. zewn. brązowa, wewn. czarna; 3 fr-ty brzuśca grubościennego naczynia o pow. zewn. brunatnoceglastej, chropowaconej, pow. wewn. jasnobrązowej, gładzonej, częściowo spękanej skorupy o grub. ok. 1,5 cm.

O b i e k t 8 – jama (Ryc. 7, 8). Właściwy zarys obiektu ujawnił się na głęb. ok. 54 cm od pow. ziemi w postaci brunatnoszarej, w przybliżeniu kolistej plamy o średn. ok. 90 cm. W wypełnisku w kształcie niecki o miąższości ok. 45 cm, zwężonej i wydłużonej w kierunku wschodnim, zawierającej wkładki żółtego piasku, wystąpiły ułamki ceramiki koncentrujące się w górnej części jamy oraz fragmenty przepalonych kości(?) i drobne, kruszące się kamienie.

1. Fr-t dolnej części i 1 fr-t wylewu misy o pow. gładzonych, zewn. brunatnej z szarymi plamami, wewn. ciemnoszarej. Wys. ok. 9 cm, średn. dna 6 cm, wylewu 20 cm (Ryc. 9g). **2.** Fr-t wylewu misy z wgięciem pod krawędzią. Pow. brunatnoszare, silnie (Ryc. 9i). **3.** Fr-t wylewu misy z lekkim wgięciem pod krawędzią. Obie pow. brunatne, dobrze wygładzone. Średn wyl. ok. 15 cm (Ryc. 9o). **4.** Fr-t wylewu naczynia z lekko karbowaną krawędzią. Pow. zewn. szara, wyrównana, pow. wewn. czarna, gładzona. Widoczne 4 pionowe bruzdy wykonane prawdopodobnie grzebieniem (Ryc. 9n). **5.** 8 fr-tów (w tym część dna) dużego, grubościennego, chropowaconego naczynia z gładzoną szyjką, o pow. zewn. szarobrunatnej, wewn. szarobrązowej, gładzonej. Na granicy szyjki i brzuśca mało wydatna, słabo karbowana listwa. Średn. dna ok. 14 (Ryc. 9p). **6.** Fr-t górnej części jajowatego naczynia z karbowaną krawędzią. Pow. zewn. brązowa, drobno chropowacona, wewn. brunatna, gładzona, nierówna (Ryc. 9m). **7.** Fr-t górnej części jajowatego(?) naczynia z karbowana krawędzią. Pow. zewn. chropowacona z wyjątkiem wąskiego pasa pod krawędzią, pow. wewn. brunatna, gładzona. Średn. wyl. ok. 13 cm (Ryc. 9k). **8.** 1 duży fr-t brzuśca i 1 niewielki fr-t wylewu grubościennego, jajowatego naczynia o pow. zewn.

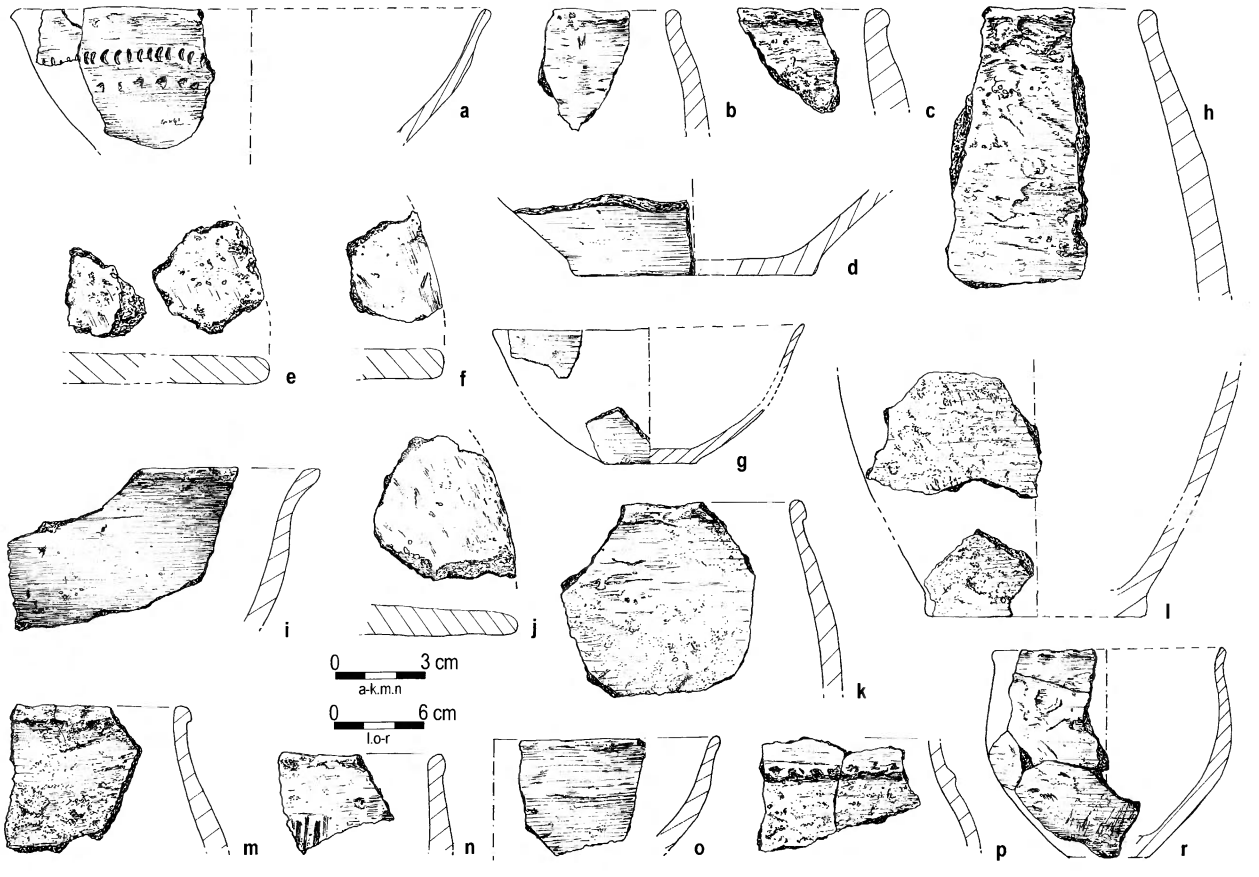

Ryc. 9. W a r s z a w a – Z e r z e ń, stan. 10. Zabytki gliniane z obiektu 7 (a–f) i z obiektu 8 (g–r)

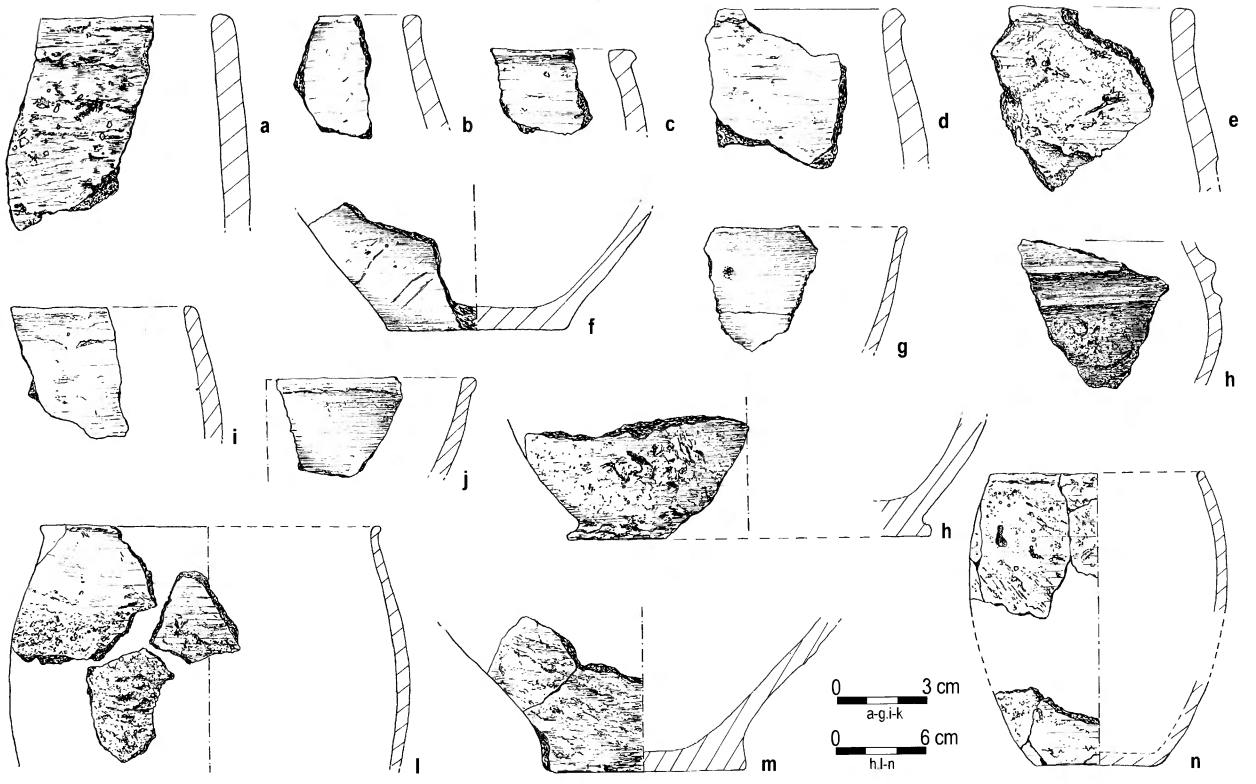

Ryc. 10. W a r s z a w a – Z e r z e ń, stan. 10. Zabytki gliniane z obiektu 9 (a–c, f), z obiektu 11 (d, e, k, l), z obiektu 14 (g, i, j, m, n) i z obiektu 17 (h)

brązowoszarej, grubo chropowaconej, pow. wewn. czarnej. (Ryc. 9h). **9.** Fr-ty beczułkowatego naczynia (głęboka misa) z karbowaną krawędzią. Pow. zewn. brązowoceglasta z szarymi przebarwieniami, wyrównana, pow. wewn. brunatna, gładzona. Wys. 13,5 cm, średn. dna 5 cm, brzuśca ok. 15,5 cm, wylewu ok. 15 cm (Ryc. 9r). **10.** 3 fr-ty (w tym ułamek dna) dużego, grubościennego naczynia o pow. zewn. brązowoszarej, chropowaconej, pow. wewn. brunatnoszarej, gładzonej, nierównej. Średn. dna ok. 14 cm (Ryc. 9l). **11.** Fr-t talerza-placka z lekko karbowaną krawędzią. Obie strony gładkie, jedna szarobrunatna, druga brązowa. Średn. ok. 20 cm (Ryc. 9j). **12.** 2 fr-ty cienkościennego naczynia o pow. dobrze wygładzonych, zewn. czarnej, wewn. **13.** 12 fr-tów brzuśców naczyń grubościennych, silnie chropowaconych o pow. zewn. szarobrunatnej, wewn, szarej, brunatnej lub brązowej. **14.** Ok. 60 drobnych ułamków i prusz ceramiczny pochodzący z różnych naczyń gładzonych i chropowaconych.

O b i e k t 9 – skupisko ceramiki. Odsłonięte na głęb. ok. 30 cm od pow. ziemi, zawierało niewielką ilość ułamków ceramiki zalegających w obrębie słabo zaznaczającego się szarobrązowego zaciemnienia bez wyraźnego zarysu w planie i w profilu.

1. 1 ułamek gładzonego wylewu o pow. jasnobrązowych (Ryc. 10b). **2.** 1 ułamek wylewu naczynia o pow. wygładzonych, zewn. brązowej, wewn. czarnej. Krawędź pogrubiona, wywinięta na zewnątrz, płasko ścięta (Ryc. 10c). **3.** Fr-t dolnej części naczynia cienkościennego o pow. jasnobrązowych, gładzonych, na zewn. widoczne lekkie spękania. Średn. dna ok. 6 cm (Ryc. 10f). **4.** Fr-t wylewu naczynia workowatego o pow. brązowo-ceglastych, plamistych, zewn. chropowaconej, wewn. gładzonej (Ryc. 10a). **5.** 4 ułamki dwóch (?) talerzy-placków o pow. jasnobrązowych, gładzonych, miejscami zniszczonych. Krawędź słabo karbowana. Grub. 0,9–1,2 cm. **6.** 6 fr-tów brzuśców naczyń średniościennych, obustronnie

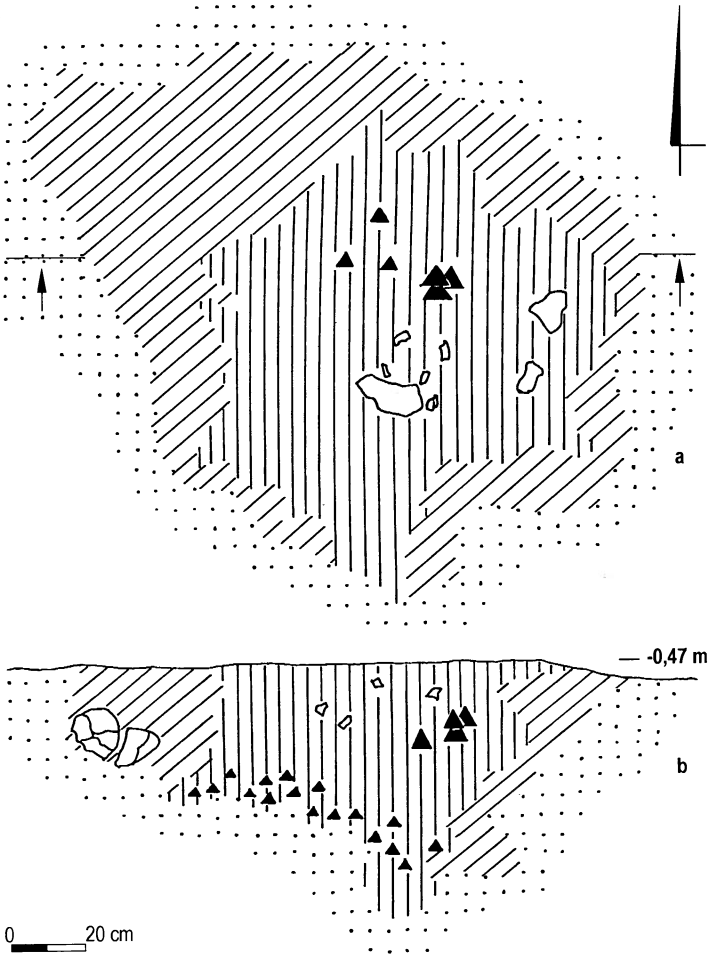

Ryc. 11. W a r s z a w a – Z e r z e ń, stan. 10. Plan (a) i profil (b) obiektu 14

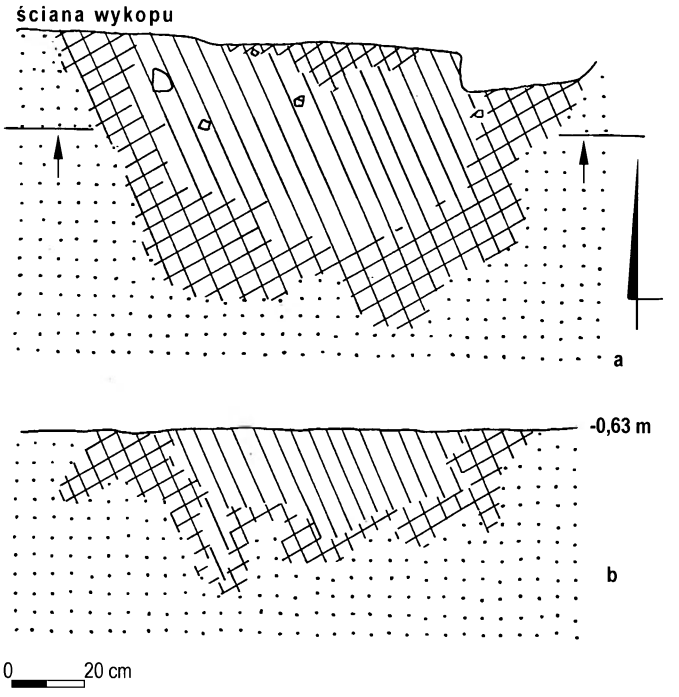

Ryc. 12. W a r s z a w a – Z e r z e ń, stan. 10. Plan (a) i profil (b) obiektu 17

gładzonych, o pow. zewn. szarobrązowej lub brązowo-ceglastej, pow. wewn. brązowej, szarej lub czarnej. **7.** Ok. 30 drobnych, niecharakterystycznych ułamków różnych naczyń, głównie chropowaconych.

O b i e k t 10 – skupisko. Na głęb. ok. 40 cm od pow. ziemi odsłonięto ułamki naczynia otoczone brązowo-szarą, piaszczystą ziemią.
1. 15 fr-tów, w tym 3 duże ułamki dolnej, przydennej części (ok. $^2/_3$ obwodu) grubościennego, silnie chropowaconego naczynia. Pow. zewn. szaro-ceglasta, plamista, wewn. czarna, gładzona. Średn. dna 13–15 cm, wys. zach. ok. 14 cm.

O b i e k t 11 – jama (Ryc. 3). Zarys obiektu ukazał się na głęb. 50 cm od powierzchni ziemi w trakcie eksploracji skupiska **3.** Nieregularne, brunatne zaciemnienie o wym. 110×80 cm na głęb. ok. 70 cm od poziomu ziemi rozszerzyło się w kierunku N. Wypełnisko o nieckowatym przekroju i miąższości ok. 55 cm tworzyła ciemnobrunatna ziemia, jaśniejsza, z wkładkami piasku w części stropowej, szara w części przydennej. Jama zawierała ułamki ceramiki i prawdopodobnie drobne fr-ty przepalonych kości(?).
1. 3 fr-ty, w tym 1 wylewu naczynia jajowatego(?), średniościennego. Pow. zewn. brunatna, silnie chropowacona z wyjątkiem dość szerokiego pasa pod krawędzią. Pow. wewn. szaroczarna, wygładzona, nierówna. Średn. wyl. ok. 22 (Ryc. 10l). **2.** Fr-t wylewu zapewne jajowatego naczynia o pow. szarobrązowych, zewn. chropowaconej, wewn. gładzonej (Ryc. 10e). **3.** Fr-t dna z częścią ścianki naczynia średniościennego o pow. szarobrązowych, zewn. chropowaconej, wewn. gładzonej (Ryc. 10k). **4.** Fr-t wylewu naczynia o pow. gładzonych, szarobrunatnych, zewn. ciemniejszej (Ryc. 10d). **5.** Ok. 60 ułamków różnych naczyń, w tym 2 fragmenty taśmowatych uch o szer. 2–2,2 cm.

O b i e k t 14 – jama (Ryc. 11). Zarys obiektu odsłonięto na głęb. 48–50 cm od poziomu ziemi. Na powierzchni brunatnej plamy o wym. 190×140 cm z wtrąceniami żółtego piasku występowały ułamki ceramiki, polepy, kruszące się kamienie i pojedyncze, drobne, przepalone kości. Na głęb. 54 cm od powierzchni zarys obiektu zmniejszył się do wym. 140×130 cm przybierając postać jednolicie brunatnego zaciemnienia o nieregularnym zarysie w otoczce szarobrunatnej, piaszczystej ziemi. W profilu kształt jamy nieregularny z jednym wyraźnym zagłębieniem. Wypełnisko brunatne z brązowym i szarobrązowym obrzeżeniem zawierało fr-ty ceramiki, kamienie i polepę, której koncentrację zarejestrowano przy dnie jamy. Miąższość do 65 cm.
1. 20 fr-tów naczynia jajowatego z karbowaną krawędzią. Pow. szarobrązowoceglaste, zewn. chropowacona, z wyjątkiem kilkucentymetrowego pasa przy dnie, wewn. gładzona, obecnie bardzo zniszczona. Wys. ok. 19 cm, średn. dna 8 cm, wyl. 14 cm (Ryc. 10n). **2.** 9 fr-tów, w tym 1 wylewu cienkościennej misy o pow. silnie wygładzonych, zewn. brązowoczarnej, plamistej, wewn. brunatnej. Średn. wylewu ok. 20 cm (Ryc. 10g). **3.** Fr-t wylewu misy o pow. szarobrązowych, dobrze wygładzonych. Krawędź nieznacznie pogrubiona, prosto ścięta. Średn. wyl. ok. 14 cm (Ryc. 10j). **4.** Fr-t wylewu gładzonego naczynia jajowatego lub beczułkowatego. Krawędź niepogrubiona (Ryc. 10i). **5.** Kilkadziesiąt fr-tów, w tym fr-t dna i 3 ułamki wylewu z karbowaną krawędzią dużego, grubościennego naczynia o pow. zewn. szarobrunatnej, silnie chropowaconej, pow. wewn. brunatnoczarnej, gładzonej. Średn. dna 13 cm, grub. skorupy 1–1,5 cm (Ryc. 10m). **6.** Ok. 25 drobnych ułamków różnych naczyń, w tym 3 fr-ty wylewów naczyń cienko- i średniościennych, obustronnie gładzonych; 3 fr-ty wylewów z karbowaną krawędzią z chropowaconych naczyń o pow. zewn. jasnobrunatnych, pow. wewn. szarobrunatnych lub czarnych. **7.** Polepa.

O b i e k t 17 – jama (Ryc. 12). Na głęb. 63 cm od poziomu ziemi odsłonięto wchodzące w profil wykopu zaciemnienie o wym. 120×65 cm, szare, z szarobrązowym obrzeżeniem. Nieregularne w przekroju wypełnisko częściowo wyeksplorowanego obiektu miało miąższość 35 cm, zawierało niewielką ilość fragmentów ceramiki i ułamki przepalonych kości(?). W centralnej części jamy (wchodzącej w profil wykopu) stwierdzono obecność licznych, kruszących się kamieni.
1. Fr-t dużego, średniościennego naczynia o chropowaconym brzuścu i wygładzonej górnej części. Gładzenie podkreślone dwiema

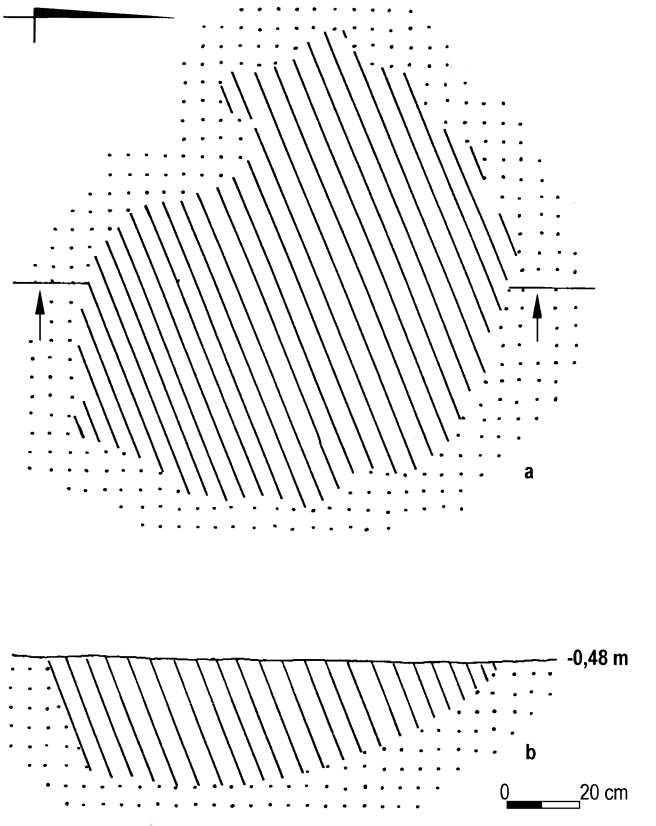

Ryc. 13. W a r s z a w a – Z e r z e ń, stan. 10. Plan (a) i profil (b) obiektu 19

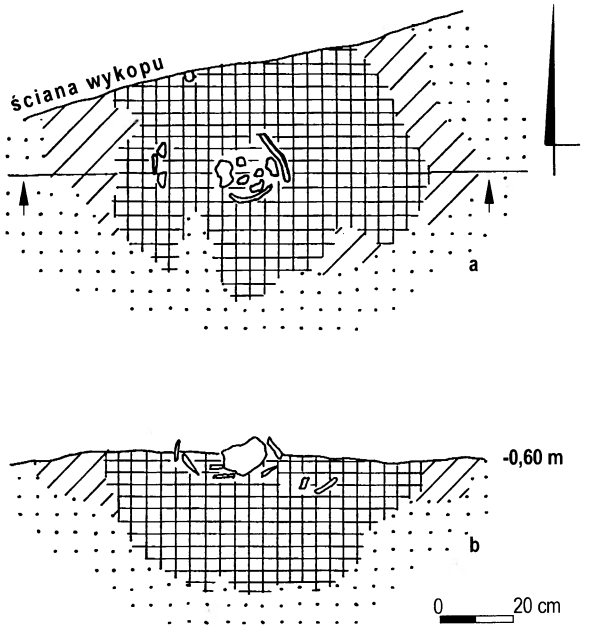

Ryc. 14. W a r s z a w a – Z e r z e ń, stan. 10.
Plan (a) i profil (b) obiektu 20

dookolnymi, wałeczkowatymi listwami wymodelowanymi ze ścianki naczynia. Pow. zewn. szarobrunatna, wewn. brązowa, gładzona (Ryc. 10h). **2.** Ok. 20 niewielkich fr-tów różnych naczyń, w większości gładkich, w tym ułamek wylewu niewielkiego naczyńka o pow. czarnych, silnie wygładzonych.

O b i e k t 19 – jama (Ryc. 13). Owalny zarys zaciemnienia o wym. 125×100 cm ukazał się na głęb. 48 cm od pow. ziemi. Obiekt w kształcie regularnej niecki o szarym wypełnisku miał miąższość 40 cm i zawierał ułamki ceramiki.
1. 4 niewielkie fr-ty ceramiki, w tym 1 gładzony, zdobiony owalnym dołkiem stempelkowym.

O b i e k t 20 – grób? (Ryc. 14). Ułamki naczyń pojawiły się na głęb. 56 cm od pow. ziemi na tle nieregularnego zarysu jamy o wym. ok. 80×60 cm. Czarne wypełnisko z brązowym obrzeżeniem w górnej partii miało w przekroju kształt niecki o miąższości sięgającej 40 cm. Znajdowały się w nim ułamki przepalonych kości. Fragmenty ceramiki wystąpiły jedynie w stropowej części obiektu.
1. Kilkadziesiąt silnie złuszczonych ułamków średniościennego naczynia z chropowaconym brzuścem i gładzoną szyjką. Obie pow. jasnobrunatne, zniszczone. Na granicy szyjki i brzuśca nalepiona karbowana listwa (Ryc. 15a). **2.** Fragmentarycznie zachowana misa o pow. ceglastobrązowych z szarymi plamami i śladami przepalenia. Wys. ok. 7,7 cm, średn. dna ok. 5,5 cm, wyl. ok. 21,5 cm (Ryc. 15b). **3.** Fr-t naczynia z gładzoną szyjką i chropowaconym brzuścem. Obie pow. brunatne, wewn. ciemniejsza, gładzona (Ryc. 15c). **4.** Fr-ty baniastego lub jajowatego naczynia ze słabo zaznaczoną szyjką, podkreśloną płytkimi, owalnymi dołkami stempelkowymi. Pow. gładzone, zewn. szarobrązowa, w górnej części czarna, wewn. szarobrunatna (Ryc. 15d). **5.** Ok. 15 fr-tów różnych naczyń, w tym: 3 ułamki naczyńka z szyjką oddzieloną od brzuśca niewielkim uskokiem, krawędź lekko wygięta na zewnątrz, pow. zewn. czarna, wewn. brązowa, obie gładzone, obecnie zniszczone, średn. wyl. 9 cm; 3fr-ty brzuśca średniościennego, drobno chropowaconego naczynia o pow. szarobrunatnych, wewn. gładzonej; niewielkie, wałeczkowate uszko o szer. 1,3 cm.

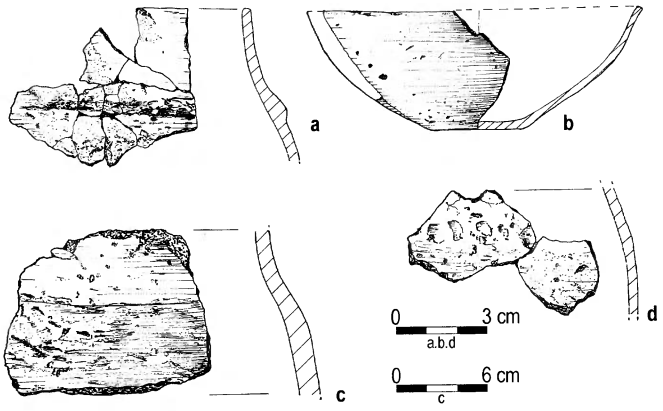

Ryc. 15. W a r s z a w a – Z e r z e ń, stan. 10.
Zabytki gliniane z obiektu 20

O b i e k t 21 – spąg zniszczonej jamy?, zagłębienie warstwy kulturowej? (Ryc. 16). Nieregularny zarys o wym. 1,6×1,2 m ukazał się na głęb. ok. 60 cm od pow. ziemi. Płytkie, szarobrązowe i szare wypełnisko miało kształt dwóch stykających się niecek o miąższości 15 i 20 cm. Zawierało ułamki ceramiki i przepalone kości(?).
1. Fr-t wylewu misy z wgięciem pod krawędzią, zdobionej pasmem dołków stempelkowych. Krawędź lekko pogrubiona i wygięta na zewnątrz. Obie pow. dobrze wygładzone, zewn. brunatna, wewn. szara. Średn. wyl. ok. 24 cm (Ryc. 17a). **2.** Fr-t workowatego naczynia o pow. zewn. szarobrunatnej, słabo wyrównanej, pow. wewn. czarnej, gładzonej (Ryc. 17b). **3.** 5 fr-tów, w tym 2 ułamki wylewów, naczyń obustronnie gładzonych o pow. zewn. szaroceglastej lub brązowoceglastej. Pow. wewn. czarna lub brązowa. **4.** Kilka drobnych, niecharakterystycznych ułamków naczyń chropowaconych.

O b i e k t 22 – skupisko. Brak zarysów jamy. Na głęb. ok. 44 cm od pow. ziemi wystąpiło naczynko gliniane, fragmenty ceramiki i 2 narzędzia kamienne.
1. Dzbanuszek z wysoką szyjką oddzieloną od brzuśca wyraźnym uskokiem. Obie pow. brunatno-czarne, gładzone. Wys. 7 cm, średn.

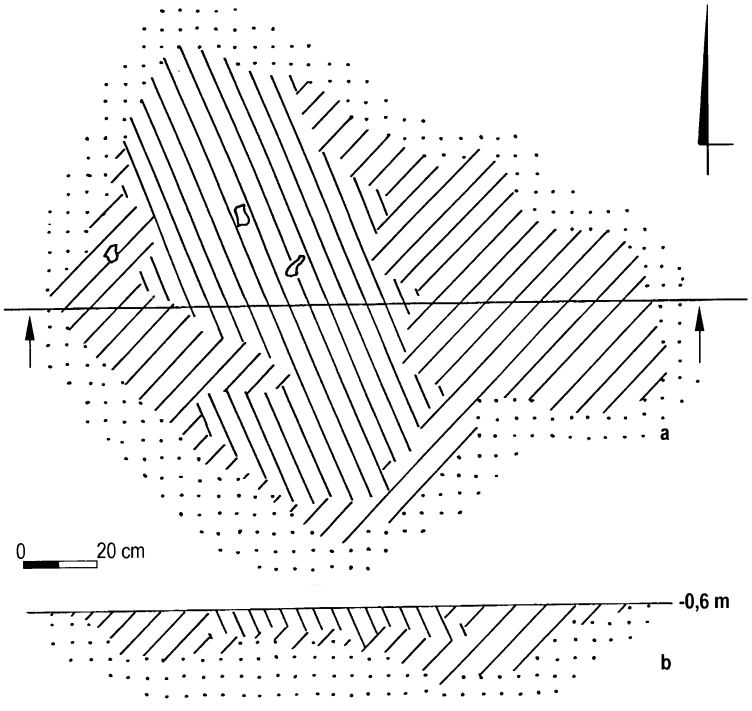

Ryc. 16. W a r s z a w a – Z e r z e ń, stan. 10. Plan (a) i profil (b) obiektu 21

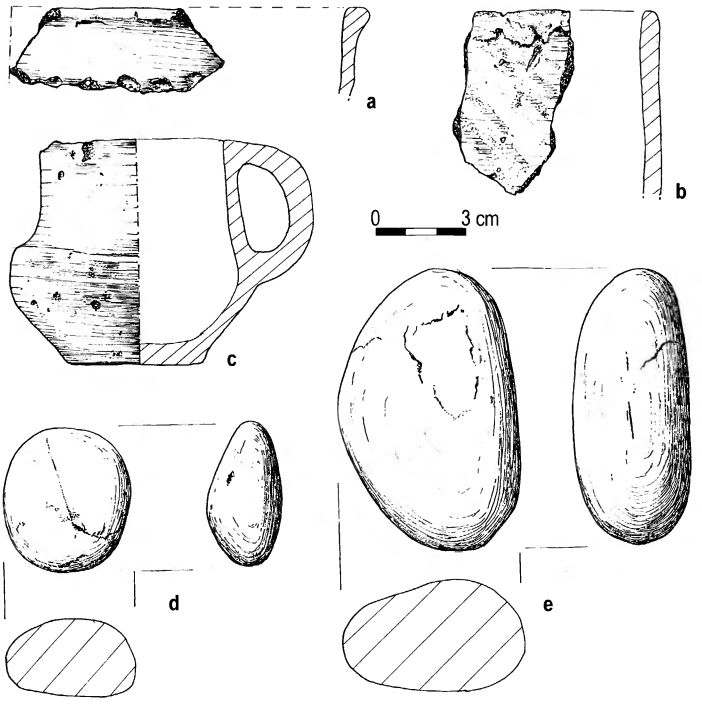

Ryc. 17. W a r s z a w a – Z e r z e ń, stan. 10. Zabytki gliniane (a–c) i kamienne (d, e) z obiektu 21 (a, b) i z obiektu 22 (c–e

dna 4,5 cm, wyl. 6,5 (Ryc. 17c). **2.** Gładzik kamienny, płaski, kolisty o średn. 4,8 cm, grub. 2,6 cm (Ryc. 17d). **3.** Gładzik lub rozcieracz kamienny, owalny o wym. 9,3×3,8×3,7 cm. Strona pracująca słabo zaznaczona (Ryc. 17e). **4.** 10 ułamków ceramiki, w tym fr-ty dna gładzonego naczynia.

O b i e k t 23 – skupisko ceramiki. Na pograniczu w-wy ornej i kulturowej znajdowało się, częściowo rozwleczone przez orkę, skupisko fragmentów pochodzących z jednego naczynia. Po zebraniu skorup uwidoczniło się niewielkie (20×30 cm) powierzchowne zaciemnienie szarej barwy.
1. Kilkadziesiąt ułamków naczynia grubościennego o pow. zewn. brunatnej, silnie chropowaconej, pow. wewn. czarnej, wygładzonej. Domieszka z liczną zawartością miki.

Z w a r s t w y o r n e j pochodzi 1 przęślik, zebrano też ok. 650 ułamków ceramiki. Przeważnie są to fragmenty brzuśców naczyń średnio- lub grubościennych, chropowaconych, w znacznie mniejszej liczbie gładzonych. Spośród nich wysegregowano:
W y k o p 03. **1.** Fr-t wylewu naczynia jajowatego (?), chropowaconego, z karbowaną krawędzią. Pow. zewn. brązowa, wewn. szara, gładzona (Ryc. 18a).
W y k o p 05. **1.** Fr-t wylewu naczynia prawdopodobnie jajowatego, o pow. brunatnych, gładkich, zewn. częściowo złuszczonej. Krawędź pogrubiona, lekko karbowana (Ryc. 18b). **2.** Fr-ty górnej części misy z zachowanym ułamkiem krawędzi. Obie pow. gładzone, zewn. brązowa, wewn. czarna. Krawędź lekko wywinięta na zewnątrz (Ryc. 18d). **3.** Przęślik podwójnie stożkowaty, spłaszczony, lekko przepalony i spękany. Pow. szarobrązowe, średn. 4,3 cm (Ryc. 18c).
W y k o p 07. **1.** 2 fr-ty średniościennego, jajowatego naczynia z karbowaną krawędzią. Obie pow. jasnobrązowe, wewn. gładzona, zewn. wyrównana z siatką żłobków wykonanych grzebieniem (Ryc. 18e). **2.** 2 ułamki wylewów cienkościennych, gładzonych mis z lekkim wgięciem pod krawędzią. Pow. szarobrązowe.
W y k o p 08. **1.** Fr-t górnej części naczynia chropowaconego z gładzoną szyjką podkreśloną karbowaną listwą. Pow. zewn. brunatna, wewn. brunatno-brązowa, gładzona (Ryc. 18g).

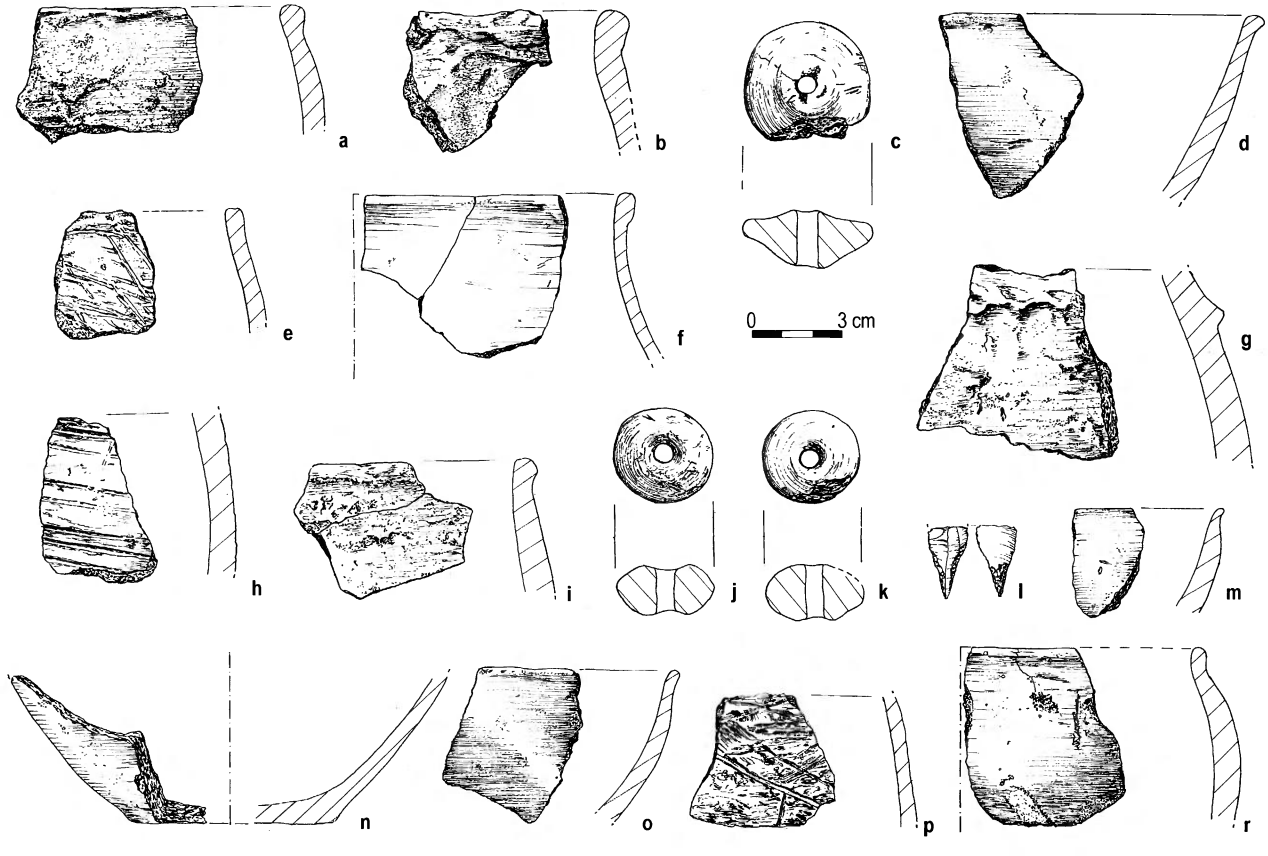

Ryc. 18. W a r s z a w a – Z e r z e ń, stan. 10. Zabytki gliniane (a–h, m–r) i kamienne (l) z warstwy ornej (a–e, g–i, m–r) i z warstwy kulturowej (j–l)

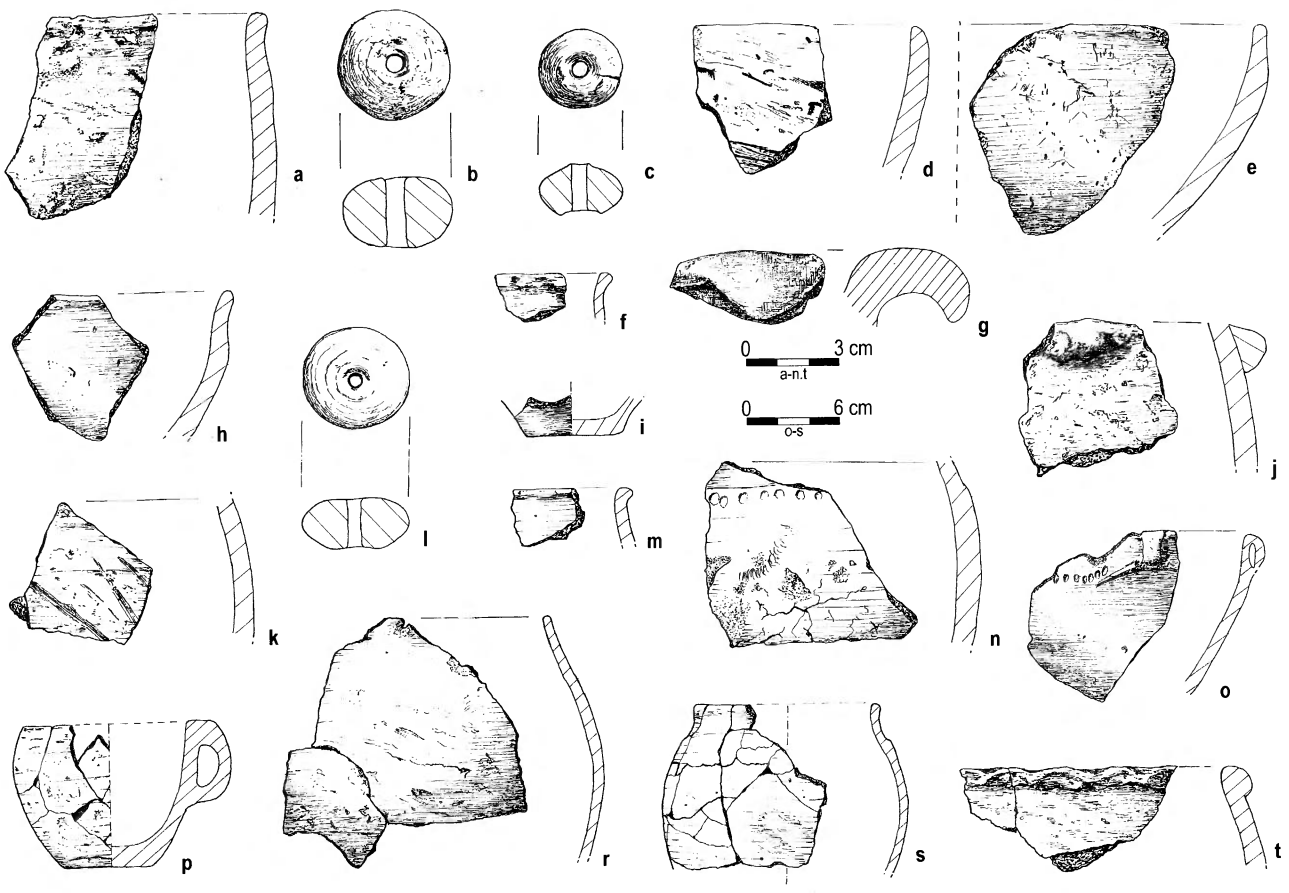

Ryc. 19. W a r s z a w a – Z e r z e ń, stan. 10. Zabytki gliniane z warstwy ornej (a, d–f, h–k, m–r, t) i z warstwy kulturowej (b, c, g, l, s)

W y k o p 09. **1.** Fr-t wylewu naczynia jajowatego (?) o pow. jasnobrązowych, zewn. chropowaconej, wewn. gładzonej. Krawędź pogrubiona, lekko karbowana (Ryc. 18i). **2.** Fr-t brzuśca naczynia o pow. jasnobrunatnej, gładzonej, z pasmami żłobków wykonanych grzebieniem. Pow. wewn. czarna, zniszczona (Ryc. 18h). **3.** Fr-t wylewu małej, grubościennej miseczki o pow. szarobrązowych, lekko spękanych (Ryc. 18m). **4.** Fr-t wylewu misy z lekkim wgięciem pod krawędzią, o pow. gładzonych, zewn. szarobrązowej. wewn. brunatnej (Ryc. 18o). **5.** Przydenny fr-t naczynia o pow. jasnobrązowych, dobrze wygładzonych. Średn. dna ok. 6,5 (Ryc. 18n). **6.** Ułamek talerza-placka o pow. jasnobrunatnych, wyrównanych, z widoczną białą domieszką.

W y k o p 11. **1.** Fr-t wylewu naczynia gładzonego, prawdopodobnie głębokiej, beczułkowatej misy, z lekko wygiętą na zewnątrz krawędzią (Ryc. 18r). **2.** Duży fr-t brzuśca chropowaconego naczynia. Na pow. zewn. nieregularna siatka płytkich żłobków wykonanych patyczkiem lub grzebieniem (Ryc. 18p). **3.** Fr-t wylewu misy o średn. wylewu ok. 18 cm. Pow. obustronnie gładzone, brązowe.

W y k o p 12. **1.** Fr-t wylewu naczynia chropowaconego, jajowatego (?), o pow. zewn. jasnobrązowej, wewn. szarobrązowej, gładkiej. Krawędź lekko pogrubiona (Ryc. 19a).

W y k o p 14. **1.** Duży fr-t górnej części (z zachowanym ułamkiem krawędzi) baniastego naczynia ze słabo wydzieloną szyjką. Pow. zewn. dobrze wyrównana, na szyjce silnie wygładzona, brązowoceglasta (z szarą szyjką), pow. wewn. czarna, wyrównana (Ryc. 19r). **2.** Fr-t wylewu masywnej misy o pow. szarobrązowych, zewn. wyrównanej, wewn. gładzonej. Krawędź lekko zachylona do wewnątrz. Domieszka drobnego tłucznia z niewielkim dodatkiem substancji organicznej (Ryc. 19d). **3.** Fr-t gładzonego naczynia z lekko wyodrębnioną szyjką podkreśloną rzędem niewielkich, owalnych dołków stempelkowych. Obie pow. brązowe, spękane wskutek przepalenia (Ryc. 19n). **4.** Fr-t wylewu dużej, gładzonej misy z lekko wyodrębnioną szyjka podkreśloną pasmem dołków stempelkowych. Zachowane 1 uszkodzone uszko z odchodzącymi od niego gładkimi wąsami. Pow. zewn. brązowa z czarnymi plamami, pow. wewn. czarna, z dobrze widocznymi ziarnami białej domieszki (Ryc. 19o). **5.** Częściowo zachowany beczułkowaty kubek z dużym uchem. Obie pow. gładzone, brązowe z szarymi plamami. Wys. 9 cm, średn. dna 5,7 cm, wyl. 10,5 cm (Ryc. 19p). **6.** Fr-t brzuśca naczynia gładzonego o pow. wewn. czarnej, pow. zewn. szarej, zdobionej nieregularną siatką płytkich żłobków wykonanych patyczkiem (Ryc. 19k). **7.** Fr-t naczynia z zachowanym jednym dość wydatnym, nieforemnym guzem. Pow. zewn. brązowa, wewn. szarobrązowa, obie gładzone (Ryc. 19j). **8.** Fr-t wylewu misy o pow. zewn. brązowej, gładzonej, lekko spękanej. Pow. wewn. zniszczona. Średn. wyl. ok. 20 cm (Ryc. 19e). **9.** Fr-t wylewu misy z wgięciem pod krawędzią. Obie pow. gładzone, zewn. brązowa, wewn. czarna (Ryc. 19h). **10.** Fr-t wylewu małego naczynka z wydzieloną szyjka. Obie pow. czarne, silnie wygładzone. Krawędź wyraźnie wywinięta na zewnątrz. Średn. wyl. ok. 7 (Ryc. 19m). **11.** Fr-t wylewu miniaturowego naczynka z wydzieloną szyjką. Obie pow. jasnobrunatne, gładzone, krawędź lekko pogrubiona i wywinięta na zewnątrz. Średn. wyl. ok. 6 cm (Ryc. 19f). **12.** Fr-t dna o średn. ok. 3 cm, być może pochodzący od wyżej opisanego naczynka (Ryc. 19i).

Z w a r s t w y k u l t u r o w e j pochodzi ok. 350 fragmentów ceramiki. W przeważającej liczbie są to ułamki naczyń średniościennych, chropowaconych. W warstwie kulturowej znajdowano również fragmenty talerzy-placków, przęśliki oraz zabytki kamienne.

W y k o p 07. **1.** 4 fr-ty cienkościennego, czernionego naczynia – prawdopodobnie dużego dzbanka lub kubka – w tym fr-t szyjki ze śladem górnego przyczepu ucha (Ryc. 18f). **2.** 6 fr-tów dużego, grubościennego naczynia o pow. brązowych, wewn. ciemniejszej, gładzonej, zewn. wyrównanej z widocznymi ziarnami średnioziarnistej, obfitej domieszki. **3.** 1 ułamek talerza-placka o pow. szarobrązowych, gładkich, obecnie zniszczonych.

W y k o p 09. **1.** Przęślik w kształcie podwójnego stożka o ściętych wierzchołkach, z wgłębieniem wokół otworów. Pow. szarobrązowa, gładka. Średn. 3,2 cm (Ryc. 18j). **2.** Przęślik, uszkodzony. Jedna strona w kształcie wycinka kuli, druga – płasko ściętego stożka z wgłębieniem wokół otworu. Pow. szarobrązowe, gładkie. Średn. 3,3 cm (Ryc. 18k).
W y k o p 12. **1.** Przęślik w kształcie spłaszczonej kuli, uszkodzony. Pow. brązowa z szarymi plamami. Średn. 3,6 cm (Ryc. 19b).
W y k o p 13. **1.** Przęślik w kształcie spłaszczonej kuli, z jednej strony z niewielkim stożkiem, z drugiej ze znacznym wgłębieniem wokół otworu. Pow. brązowe, gładkie, średn. 2,8 cm (Ryc. 19c).
W y k o p 14. **1.** Fr-t górnej części baniastego naczynia z krótką szyjką oddzieloną od brzuśca uskokiem. Obie pow. szarobrązowe, zewn. wyrównana, wewn. ciemniejsza, gładzona. Wys. zach. 11 cm, średn. wyl. 12 cm. W przełomie widoczne ślady domieszki roślinnej (Ryc. 19s). **2.** Uchwyt języczkowaty, wymodelowany z krawędzi naczynia. Pow. szaroceglasta, gładka. Dł. 4,3 cm (Ryc. 19g). **3.** Przęślik w kształcie spłaszczonej kuli, z płytkimi wgłębieniami wokół otworów. Pow. brązowe, gładkie. Średn. 3,4 cm (Ryc. 19l). **4.** Ułamki dolnej części brzuśca dużego naczynia o pow. zewn. żółtobrązowej, chropowaconej, pow. wewn. jasnobrunatnej, gładzonej. **5.** Fr-t brzuśca dużego, chropowaconego naczynia o pow. zewn. jasnobrunatnej, pow. wewn. szarobrązowej. **6.** 13. fr-tów wylewów naczyń gładzonych i chropowaconych, w większości jajowatych lub beczułkowatych, o pow. brązowych. **7.** 4 fr-ty den (średn. ok. 12 cm) grubo- lub średniościennych naczyń o pow. gładzonych lub chropowaconych.

Analiza materiałów

Opis inwentarza ruchomego świadczy o znacznym rozdrobnieniu materiału ceramicznego. Zarówno z obiektów jak i z warstw ornej i kulturowej pozyskano niewiele ułamków charakterystycznych. Przeważają drobne fragmenty brzuśców niosące jedynie informacje technologiczne (dotyczące grubości ścianki, sposobu potraktowania powierzchni, ilości i rodzaju domieszki). Forma znacznej liczby naczyń pozostaje poza możliwością szczegółowej oceny. Pomimo to, wydobyty materiał ceramiczny nie pozostawia wątpliwości, że należy go łączyć z zespołami kultury grobów kloszowych, znanej dotychczas niemal wyłącznie z badań stanowisk sepulkralnych.

W przedstawionej poniżej klasyfikacji podstawę podziału stanowi typologia T. Węgrzynowicz (1988, s. 3 nn.) opracowana w oparciu o ceramikę cmentarzyskową. Ograniczona ilość danych, których dostarcza materiał osadowy pozwala w zasadzie na operowanie (z wieloma zastrzeżeniami) klasyfikacją jedynie do poziomu podtypu. Wątpliwości pojawiają się już na poziomie grup (w momencie rozdzielania garnków i mis), w sytuacji, gdy brak jest danych metrycznych lub dysponujemy tylko jednym parametrem – zazwyczaj średnicą otworu. Z analizy niemal całkowicie wyłączone zostaje (zwłaszcza w podgrupie garnków) najniższe piętro podziału – odmiany, opisujące umiejscowienie największej wydętości brzuśca. Próba usystematyzowania materiałów pozwala jednak na podjęcie zobiektywizowanej, jakościowej analizy inwentarza ceramicznego z osady w Zerzniu i skonfrontowaniu go z materiałami z innych stanowisk kultury grobów kloszowych. Chodzi tu przede wszystkim o ceramikę z pobliskiego cmentarzyska na stanowisku 4, opracowywaną z wykorzystaniem tej samej metody klasyfikacji. Porównanie zespołów ceramicznych z obu tych stanowisk jest bowiem jedyną metodą prowadzącą do stwierdzenia czy między osadą a cmentarzyskiem mógł istnieć bezpośredni związek[1].

Posługując się przyjętymi zasadami klasyfikacji wyróżniono garnki i misy – dwie podgrupy naczyń dominujące liczbowo wśród charakterystycznych ułamków ceramiki – dzielące się dalej na kilka typów oraz połączone w jedną kategorię kubki i dzbanki, liczące po jednym pewnie wydzielonym egzemplarzu. Poza właściwą klasyfikacją znalazły się ułamki talerzy-placków i miniaturowej pokrywki.

A_1I. Jest to kategoria obejmująca garnki całkowicie gładzone, z wyodrębnioną szyjką. Tworzą ją naczynia cienko- lub średniościenne, wykonane z gliny z niewielką domieszką drobnego tłucznia. W jednym przypadku stwierdzono ślady po wypalonej domieszce roślinnej. Tylko jedno naczynie, prawdopodobnie reprezentujące odmianę b, którego fragmenty znaleziono w warstwie kulturowej wykopu 14, miało krótką szyjkę wyraźnie oddzieloną uskokiem od brzuśca (Ryc. 19s). W trzech pozostałych słabo tektonicznie wydzielona szyjka (jedno z naczyń z wykopu 14 stoi w zasadzie na granicy typu IV), zaakcentowana jest staranniejszym wygładzeniem powierzchni, a w dwóch przypadkach dodatkowo podkreślona ornamentem dołków stempelkowych (Ryc. 15d, 19n).

A_1II. Garnki całkowicie gładzone, bez szyjki. Tę kategorię tworzą średniościenne naczynia, zapewne jajowate lub beczułkowate, w których na podstawie zachowanych ułamków stwierdzono gładzenie przynajmniej górnej części. Niestety, nie ma pewności, że gładzenie obejmowało całą powierzchnię naczyń. Trzeba się liczyć z możliwością, że niektóre z nich w rzeczywistości reprezentują typ VI – naczynia dołem chropowacone. Na dwóch fragmentach naczyń widoczne są efekty specyficznego potraktowania powierzchni poprzez pokrycie jej, po uprzednim wygładzeniu, pasmami żłobków wykonanych grzebieniem (Ryc. 9n, 18e). Spośród zakwalifikowanych do tej kategorii ułamków część miała pogrubioną krawędź, trzy dodatkowo karbowaną, inne gładką a wylew zachylony do środka. Glina zawierała na ogół niezbyt obfitą domieszkę średniego lub drobnego tłucznia.

A_1IV. Garnki całkowicie chropowacone, bez szyjki. Liczne ułamki ceramiki, w tym kilkanaście fragmentów wylewów, pochodzą niewątpliwie od jajowatych lub baniastych garnków o całkowicie schropowaconych powierzchniach. Niemal wszystkie fragmenty charakterystyczne

[1] W trakcie badań AZP prowadzonych przez A. Kruk i M. Kulisiewicz na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych (obszary 57-67, 58-67, 68-68, 58-67, 57-68) szereg stanowisk znajdujących się w bliskim sąsiedztwie omawianego stanowiska oznaczono jako cmentarzyska lub osady kultury grobów kloszowych. Sygnalizuje to możliwość istnienia w tym rejonie większego kompleksu osadniczego (Archiwum Wojewódzkiej Służby Ochrony Zabytków Woj. Mazowieckiego, stan z roku 1999).

znaleziono w wypełniskach obiektów. Grubość ścianek i masywność większości ułamków wskazuje, że są to fragmenty naczyń średniej wielkości. Uchwytne w kilku przypadkach średnice otworów wynosiły 15–20 cm. Wylewy naczyń są gładkie, lekko zachylone do środka lub mają krawędzie pogrubione, wywinięte na zewnątrz i karbowane (Ryc. 5a,h, 9h,k, 10n). Chropowacenie jest na ogół grube, z widocznymi ciągami palcowymi. Naczynia wykonywano z gliny z obfitą zazwyczaj domieszką tłucznia różnej wielkości. Z tą kategorią form należy zapewne wiązać część dość masywnych den o średnicy od kilku do kilkunastu cm (Ryc. 5k, 10k,m).

A_1V. Jest to kategoria obejmująca garnki z szyjką, dołem chropowacone, górą gładzone. Kilka ułamków takich form znaleziono w obiektach, jeden w warstwie ornej. Pochodzą z dużych, masywnych, średnio- lub grubościennych naczyń. Tylko w jednym przypadku szyjka oddzielona jest od brzuśca uskokiem, w pozostałych przejście brzuśca w szyjkę zaakcentowane jest listwą zdobioną wygniataniem lub nacinaniem. Na ułamku z obiektu 17 zachowały się fragmenty listwy w postaci dwóch wydatnych żeberek (Ryc. 10h). W glinie stwierdzono obecność na ogół niezbyt licznej domieszki drobnego lub średnioziarnistego tłucznia.

A_1VI. Do tej kategorii grupującej naczynia bez szyjki, dołem chropowacone, górą gładzone, zaliczono ułamki pochodzące z dwóch średniościennych naczyń, w których zaznacza się obecność gładzonego pasa pod wylewem, oddzielającego krawędź od silnie chropowaconego brzuśca. W jednym fragmencie wystąpiła dość obfita domieszka drobnego, w drugim nieliczna drobnego i średniego tłucznia. Jak już sygnalizowano przy omawianiu kategorii A_1II, należy uwzględnić możliwość niewłaściwego rozpoznania form typu II i VI.

Stosunkowo liczne fragmenty wylewów, pochodzące w znacznej mierze z wypełnisk obiektów, zidentyfikowano jako ułamki mis. W podgrupie tej wyróżniono następnie trzy typy naczyń.

B_1I. Misy całkowicie gładzone, z szyjką (wgięciem pod krawędzią). Wśród naczyń tej kategorii można wydzielić jeszcze dwa zespoły form.

Pierwszy to niezbyt głębokie, dobrze wygładzone naczynia o średnicy wylewu ok. 15–16 cm. Wylew jest wyraźnie rozchylony na zewnątrz, z lekkim wgięciem pod krawędzią, czasem dodatkowo podkreślonym uskokiem. Krawędź jest gładka, niekiedy nieznacznie pogrubiona. Na jednym z naczyń wgięcie podkreślono dwoma pasmami ornamentu paznokciowego (Ryc. 9a). Inne, z uszkiem i odchodzącymi od niego gładkimi „wąsami", zdobił rząd dołków stempelkowych.

Drugi zespół tworzą egzemplarze głębokie, beczułkowate, o średnicy brzuśców przekraczającej średnicę wylewów (12–15 cm). Wgięcie pod wylewem wyraźne, lecz nie podkreślone uskokiem, nadaje profilowi linię esowatą. Jedno z naczyń ma krawędź karbowaną. Powierzchnia zewn. jest gładzona lub tylko wyrównana. Przeważa średnio obfita domieszka drobnego tłucznia.

B_1II. Misy całkowicie gładzone, bez szyjki. Spośród kilkunastu ułamków wylewów naczyń tej kategorii dwa pochodzą z mis o krawędziach gładkich, zachylonych do wnętrza naczynia. W pozostałych wylewy rozchylone są lekko na zewnątrz, krawędzie bywają pogrubione. Wymiary naczyń są dość zróżnicowane. Zmierzone średnice wylewów wynosiły od 14 do 24 cm. Jedna z mis zdobiona jest pasmem dołków stempelkowych. Domieszka drobnego tłucznia jest na ogół nieliczna. Tylko w misie z obiektu 14 zaobserwowano pojedyncze, duże ziarna domieszki.

B_1III. Misy całkowicie chropowacone, bez szyjki. Z obiektu 3 pochodzi ułamek baniastego naczynia z wgięciem pod krawędzią. Jest to zapewne fragment niewielkiej (średnica wylewu ok. 12 cm), głębokiej misy o skośnie obmazywanej powierzchni zewnętrznej (Ryc. 5f), wykonanej z gliny z niewielką domieszką drobnego tłucznia.

A_2I i **B_2I.** Te dwie kategorie rozpatrywane łącznie grupują dzbanki i kubki całkowicie gładzone, z wydzieloną szyjką. Do pierwszej należy niewątpliwie jedyne w całości zachowane naczynie – dzbanek reprezentujący odmianę a (największa wydętość brzuśca poniżej połowy wysokości naczynia), z szyjką podkreśloną wyraźnym uskokiem i z dość dużym, taśmowatym uchem (Ryc. 17c). Z warstwy kulturowej pochodzi fragment szyjki czernionego, cienkościennego naczynia ze śladem przyczepu ucha (Ryc. 18f). Bez wątpienia jest to ułamek dużego dzbanka lub kubka. W obu przypadkach glina zawiera niewielką domieszkę drobnego tłucznia. Do omawianych tu kategorii naczyń należy zapewne również część ułamków pochodzących z naczyń miniaturowych (Ryc. 19f,m).

B_2II. Kubki gładzone, bez szyjki. Jedyny pewnie zidentyfikowany egzemplarz to częściowo zachowany, beczułkowaty kubek z dużym uchem, znaleziony w warstwie ornej (Ryc. 19p). Naczynie wykonano z gliny z dość obfitą domieszką drobnego tłucznia.

Talerze-placki. Zachowały się jedynie w niewielkich fragmentach, płaskie, o średnicy 20–22 cm, powierzchniach gładzonych lub wyrównanych na ogół z karbowaną i miejscami podniesioną krawędzią. Grubość placków wynosiła 0,8–1,2 cm. Wykonywane były z gliny z obfitą domieszką drobnego i średnioziarnistego tłucznia, widoczną na powierzchni. Na kilku fragmentach zauważono celowe obrzucenie powierzchni ziarnami tłucznia.

Wśród ułamków ceramiki z obiektów i znalezionej luźno znajdują się fragmenty den różnych naczyń. Wszystkie dna są płaskie, na ogół lekko wyodrębnione. Średnica w przypadku naczyń chropowaconych, średnio- i grubościennych wynosi od kilku (7) do kilkunastu (14) cm, w naczyniach gładzonych, cienkościennych od 6 do 8 cm. Na uwagę zasługuje również fragment miniaturowej, miseczkowatej pokrywki (Ryc. 4c).

W materiale ceramicznym z osady w Warszawie–Zerzniu blisko 80% spośród niemal 3000 zarejestrowanych

fragmentów stanowią ułamki o powierzchni chropowaconej. Tak wyraźna przewaga skorup chropowaconych nad gładzonymi niewątpliwie jednak nie odzwierciedla rzeczywistych proporcji między naczyniami o powierzchniach chropowaconych i gładzonych. Wynika to z faktu, że większość ułamków gładzonych pochodzi z naczyń małych, natomiast chropowaconych z naczyń dużych, o dużej powierzchni, dostarczających znacznej liczby skorup. Niemniej wydaje się, że wśród garnków o średnich wymiarach (odpowiadających parametrom popielnic na cmentarzyskach) ta przewaga faktycznie ma miejsce. Chodzi tu głównie o garnki typu III, a zwłaszcza IV, tzw. jajowate lub beczułkowate, tworzące dominującą – jak się wydaje – kategorię ceramiki osadowej. Stanowią one również znaczącą grupę np. na datowanej na wczesny okres lateński osadzie w Wielkiej Nieszawce (A. Kola 1969, s. 25, 27). Liczną reprezentację naczyń jajowatych i beczułkowatych, często o proporcjach głębokich mis, zanotowano także na określonej jako pomorsko-kloszowa osadzie w Szeligach (B. Chomentowska 1975, s. 314–315, tabl. I–VI). Na cmentarzysku na stan. 4 w Zerzniu typ IV obecny jest przede wszystkim w postaci dużych naczyń wykorzystywanych jako klosze. Jedynie sporadycznie pojawiają się tam naczynia średnie – jako popielnice oraz skorupy służące okładaniu popielnic. Ułamki odkryte nad grobem 52 mogły być oznakowaniem grobu lub może pozostałością stypy (M. Andrzejowska, T. Węgrzynowicz 1995, ryc. 42a). Niewielkie naczynia tego rodzaju stosunkowo częste są na cmentarzysku w Warszawie–Henrykowie, gdzie używane były jako popielnice (B. Zawadzka 1964, s. 288).

Interesującą grupę stanowią pojedyncze ułamki naczyń z wydzieloną, gładzoną szyjką i chropowaconym brzuścem, zaliczanych do typu V – dominującego na cmentarzysku w Zerzniu, reprezentowanego zarówno przez klosze jak i popielnice. Fragmenty takich naczyń odnotowane w materiałach z osady pochodzą z dużych egzemplarzy i znalezione zostały w jamach, co wskazuje na ich gospodarcze wykorzystywanie.

Wśród powszechnie spotykanych typów mis na uwagę zasługuje jedynie chropowacone naczynie typu III z wgięciem pod krawędzią (Ryc. 5f), nie mające analogii na cmentarzysku zerzeńskim, natomiast znajdujące liczne odpowiedniki wśród wspomnianych wyżej mis z osady w Szeligach.

Słabo wyróżniającą się kategorią są kubki i dzbanki. Znaleziony w całości mały, profilowany dzbanek z obiektu 22 (Ryc. 17c) należy do form pojawiających się na różnych cmentarzyskach. Podobne naczynie odkryto na cmentarzysku w Zerzniu w inwentarzu grobu bezpopielnicowego (M. Andrzejowska, T. Węgrzynowicz 1995, ryc. 39b). Beczułkowaty kubek (Ryc. 19p) nie ma analogii na stan. 4, natomiast naczynia tego typu obecne są na cmentarzysku w Warszawie–Henrykowie. Najbliższy morfologicznie naszemu egzemplarzowi okaz, z krawędzią zachyloną do wewnątrz, pochodzi z osady w Szeligach (B. Chomentowska 1975, tabl. VI:90).

Pomiędzy ułamkami ceramiki o powierzchni gładzonej wyróżniono nieliczne fragmenty cienkościennych naczyń miniaturowych (Ryc. 4f, 18m, 19f,i,m), do których należałoby również zaliczyć maleńką pokrywkę (Ryc. 4c). Miniatury, rzadko reprezentowane na cmentarzyskach, były tam wykorzystywane w charakterze przystawek. Trudno ocenić ich rolę w zestawie ceramiki osadowej.

Wyraźnie związane z materiałami osadowymi są talerze-placki (Ryc. 4b,e, 9e,f,j). Ich cechy charakterystyczne odpowiadają podobnym znaleziskom z Wielkiej Nieszawki (A. Kola 1969, s. 25), choć nie na wszystkich egzemplarzach obserwujemy karbowanie krawędzi i pogrubianie krawędzi i części środkowej, uważane za wyróżnik talerzy kultury grobów kloszowych (K. Jażdżewski 1939, s. 115). Fragment talerza znaleziony został również na cmentarzysku zerzeńskim, w inwentarzu bezpopielnicowego grobu 59.

Naczynia zdobione (z wyjątkiem chropowaconych, jajowatych i beczułkowatych garnków z karbowaną krawędzią stanowią nikłą część materiału ceramicznego z osady w Warszawie–Zerzniu. Jedynie kilka okazów (gładzone garnki i misy) zdobionych było pasmami odcisków paznokciowych lub dołków stempelkowych. Stwierdzone na paru fragmentach pokrywanie powierzchni żłobkami wykonanymi grzebieniem odnotowano także na naczyniach z cmentarzyska zerzeńskiego (M. Andrzejowska, T. Węgrzynowicz 1995, ryc. 23p, 42h, 56e) i znane jest ze sporadycznych znalezisk z innych cmentarzysk (B. Zawadzka 1964, tabl. I:1; H. Młynarczyk 1977, ryc. 5c). Wyjątkowo liczną serię ceramiki zdobionej ornamentem grzebieniowym dostarczają materiały z osady w Wielkiej Nieszawce (A. Kola 1969, s. 25, tabl. II:3, IV:2, V:4,5,7). Kwestią subiektywnej oceny pozostanie czy potraktujemy ten zabieg jako zdobienie, czy jako chropowacenie. Należy tu jednak zaznaczyć, że wśród skorup z warstwy ornej z osady w Zerzniu znajduje się duży ułamek brzuśca pokryty żłobkami wykonanymi patyczkiem lub grzebieniem, naniesionymi na powierzchnię uprzednio schropowaconą (Ryc. 18p), a z cmentarzyska pochodzi naczynie, na którym warstwę chropowacącą położono przy użyciu wielozębnego narzędzia (M. Andrzejowska, T. Węgrzynowicz 1995, ryc. 10a). Zdobienia plastyczne pojawiły się na jednym fragmencie misy (gładkie „wąsy") i na kilku ułamkach naczyń typu V, w których gładzona szyjka oddzielona jest od chropowaconego brzuśca zdobioną listwą (w jednym przypadku z parami płaskich guzków), lub (co jest zupełnym wyjątkiem) dwoma gładkimi, wydatnymi żeberkami. Na cmentarzysku w Zerzniu plastyczne listwy są najczęstszym elementem zdobiącym garnki typów I i V.

Do kategorii elementów plastycznych o znaczeniu użytkowym, a nie zdobniczym, należy niewątpliwie okazały występ-uchwyt wymodelowany z krawędzi nieokreślonego typologicznie naczynia, którego ułamek znaleziono w warstwie kulturowej (Ryc. 19g).

W porównaniu z zabytkami z cmentarzyska uderza zupełny brak, wśród dość licznych ułamków brzegowych mis, fragmentów z wyrostkami wyciąganymi z krawędzi i obecność tylko jednego fragmentu z uszkiem. Na osadzie nie znaleziono również żadnych ułamków zdobionych ornamentem rytym lub kłutym.

Przęśliki. Ze stanowiska pochodzi 7 całych przęślików i 1 zachowany w niewielkim fragmencie. 5 znaleziono w warstwie kulturowej, 1 w humusie, 1 i ułamek drugiego w skupisku 3 na głębokości odpowiadającej poziomowi warstwy kulturowej. Są niewielkie, o średnicy od 2,6 do 4,3 cm, w kształcie spłaszczonej kuli lub podwójnego stożka o zaokrąglonym załomie, z wgłębieniami wokół otworów. Powierzchnie mają gładkie, niezdobione.

Zabytki kamienne wystąpiły w dwóch skupiskach (3 i 22). Jeden z nich, mały, płaski, kolisty otoczak służył zapewne jako gładzik (Ryc. 17d). Również dwa owalne, o dł. ok. 9 cm mogły być gładzikami (Ryc. 5g, 17e). Mniej prawdopodobne, ze względu na stosunkowo niewielkie rozmiary wydaje się ich wykorzystywanie w charakterze rozcieraczy. Tę funkcję zapewne pełniły kamienie z fragmentarycznie zachowaną częścią pracującą, znalezione w skupisku 3.

Krzemienie. Z przebadanej części stanowiska pochodzi 16 krzemieni reprezentujących głównie surowiec czekoladowy: 10 fragmentów wiórów, 2 odłupki i 3 łuski oraz fragment (nasada) liściaka mazowszańskiego[2] ze słabo wydzielonym trzpieniem (Ryc. 18l). 6 okazów, w tym liściak, jest przepalonych. 1 łuskę i 1 przegrzany odłupek znaleziono w obrębie wypełniska obiektu nr 8, pozostałe zebrano z warstwy ornej i kulturowej z głębokości od 0 do ok. 50 cm od powierzchni ziemi.

Analiza obiektów. Wnioski

Jak już wspomniano, jedynie część zarejestrowanych na przebadanej części osady obiektów można interpretować jako jamy kulturowe. Skupiały się one w wykopach najbliższych kulminacji wyniesienia. W tym też rejonie zarejestrowano najwyraźniejsze ślady warstwy kulturowej, która nie występowała w niemal jałowych wykopach na północno-zachodnim skłonie wydmy. Zaobserwowano tam natomiast zjawisko kumulacji warstwy ornej w kierunku obniżenia terenu. Brak w dokumentacji rysunkowej profilów wykopów uniemożliwia prześledzenie przebiegu warstw, ich charakterystyki i miąższości na poszczególnych odcinkach badanego terenu. Wydaje się jednak, że zjawiska erozyjne i działalność człowieka spowodowały dość znaczne zniszczenia i przekształcenia górnych warstw stanowiska. Świadectwem owych zniszczeń może być liczba ułamków ceramiki znalezionych w warstwie ornej, blisko dwukrotnie przekraczająca liczbę fragmentów pochodzących z warstwy kulturowej.

Wyciągając wnioski z tej sytuacji należy przyjąć możliwość znacznego uszkodzenia stropowych partii wielu obiektów. Pomimo ujawniania się niektórych jam już w warstwie kulturowej poprzez pojawienie się kamieni, grud polepy czy też zwiększonej liczby ułamków ceramiki, niewielkie zróżnicowanie barwy pomiędzy stropową częścią wypełniska obiektów a otaczającą ciągłą warstwą kulturową powodowało, że ich zniekształcone już zarysy czytelne stawały się dopiero na tle piasku calcowego. Uchwycone wymiary pionowe jam ilustrują więc jedynie pewien ułamek ich rzeczywistej miąższości, a część inwentarza ruchomego zainwentaryzowana została jako materiał z warstwy.

Istnieją jednak przesłanki wynikające z obserwacji stratygraficznych, sugerujące niejednoczesne powstawanie wyróżnionych obiektów. Uwaga ta dotyczy przede wszystkim jamy 11, której zarys odsłonięto w trakcie eksploracji skupiska 3 (Ryc. 3). Można również przypuszczać, że wykopanie jamy 8 naruszyło górną część obiektu 7. Jednakże materiał ceramiczny pochodzący z tych jam oraz z jamy 11 nie daje żadnych podstaw do wyciągania wniosków chronologicznych.

Większość jam, dokumentowanych na poziomie calca, miała nieregularne kształty, na ogół zbliżone do owalu o powierzchni od ok. 0,6 m^2 (obiekt 8) do ok. 2,6 m^2 (obiekt 14). Niezależnie od kształtu przekroju pionowego, dna obiektów (z wyjątkiem obiektu 19 w kształcie niecki) miały linię nieregularną z licznymi zaciekami i zagłębieniami. Wokół wypełnisk barwy brunatnej lub szarobrązowej rejestrowano zazwyczaj jaśniejsze obrzeżenie, zapewne ślad przemywania wypełniska wodami gruntowymi. Zawartość jam stanowiły ułamki ceramiki, polepa, kamienie. W paru przypadkach w dzienniku badań odnotowano ze znakiem zapytania obecność niewielkich ilości drobnych, przepalonych kości. Ich brak w materiale zabytkowym uniemożliwia weryfikację i ocenę tego zjawiska.

W analizie funkcjonalnej obiektów odkrytych na stanowisku możemy posłużyć się systematyką wypracowaną dla kultury łużyckiej (J. Michalski 1983, s. 150 nn.). Przedstawione tam zasady wydzielania i określania osadniczych obiektów kulturowych z powodzeniem znajdują zastosowanie również w przypadku kultur postłużyckich, w tym i kultury grobów kloszowych, dla której, z racji słabego rozpoznania osad i znacznie skromniejszego zasobu źródeł, nie zaistniała potrzeba utworzenia osobnej klasyfikacji.

Przyjęte kryteria nie pozwalają na wyodrębnienie spośród analizowanych obiektów takiego, który bezspornie mógłby pełnić funkcję mieszkalną. W żadnym przypadku podstawowe parametry oceny – kształt, wielkość, charakter wypełniska, inwentarz – nie spełniają warunków, wymaganych od obiektu mieszkalnego. Nie odnotowano śladów po palikach czy słupkach ani fragmentów polepy z odciskami świadczącymi o wznoszeniu obiektów naziemnych, np. typu szałasowego. Nie odkryto również pozostałości produkcji wymagającej specjalnych pomieszczeń czy urządzeń (jamy, paleniska,

[2] Określenia materiału krzemiennego dokonali dr W. Borkowski i mgr A. J. Tomaszewski z Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie.

piece). Znajdowane na stanowisku narzędzia kamienne (rozcieracze, gładziki) i liczne przęśliki są przejawem działalności, która mogła być uprawiana w dowolnych warunkach.

Brak pozostałości obiektów mieszkalnych zastanawia wobec zarejestrowania na stanowisku wyraźnych śladów warstwy kulturowej, która mogła powstać jedynie w wyniku długotrwałego i intensywnego użytkowania tego miejsca. Być może obiektów mieszkalnych należałoby się spodziewać na nie przebadanej kulminacji wzniesienia. Inną możliwość interpretacyjną stwarzają obiekty określone jako skupiska. Dotyczy to zwłaszcza obiektu 3. Obecność w jednym miejscu licznych ułamków ceramiki, kamieni (również ze śladami pracy), grudek polepy i przęślików nie może być przypadkowa i skłania do przypuszczeń, że mamy do czynienia z pozostałością założenia mieszkalnego o nieczytelnej w chwili odkrycia konstrukcji. Natomiast skupisko 22, zawierające dzbanuszek, ułamki ceramiki i gładziki kamienne, jest prawdopodobnie śladem dorywczo wykonywanych zajęć. Skupiska 10 i 23 to pozostałości pojedynczych, dużych, chropowaconych naczyń znajdowanych w nikłej, aczkolwiek wyróżniającej się z tła otoczce ciemniejszej ziemi. Są to zapewne resztki przypadkowo rozbitych lub celowo zakopanych garnków, być może z zawartością – stąd zmiana zabarwienia otoczenia.

Pozostaje rozważyć, czy pozostałe obiekty mogły służyć mieszkańcom osady do celów gospodarczych. Rozległa jama nr 14 o intensywnym zabarwieniu i dość znacznej miąższości (65 cm od poziomu planu) zawierała, poza licznymi fragmentami naczyń, grudy polepy i kamienie. Ułamki ceramiki koncentrowały się w górnej części obiektu i w skupisku przy dnie jamy. Inwentarz ceramiczny złożony w większości z niewielkich i na ogół niecharakterystycznych fragmentów bardzo różnych form sugeruje raczej ich przypadkowy niż celowy dobór. Wyjątkiem są zalegające w dolnej części obiektu fragmenty dwóch naczyń: dużego, chropowaconego, grubościennego garnka (Ryc. 10m) i garnka jajowatego o powierzchni chropowaconej, o wys. ok. 19 cm (Ryc. 10n), które mogły pełnić funkcję naczyń zasobowych. Kawałki polepy występowały głównie przy dnie jamy, natomiast kamienie nie tworzyły jasnych układów. Nagromadzenie się materiału ceramicznego w stropie jamy 14 nasuwa przypuszczenie, że po jej zasypaniu (niezależnie od pierwotnego wykorzystania) osiadające wypełnisko utworzyło zagłębienie, które zaczęło pełnić rolę śmietniska. Liczne kruszące się kamienie zarejestrowano również w wypełnisku obiektów 8 i 17 oraz w stropie obiektu 7, w którym w rozproszeniu wystąpiły drobne ułamki naczyń. W obiekcie 8 w skupisku ceramiki, niemal przy dnie jamy, znajdowały się m. in. fragmenty dużego, chropowaconego garnka (Ryc. 9l) oraz szerokootworowego naczynia – głębokiej misy (Ryc. 9r). Skupisk kamieni występujących w niektórych obiektach raczej nie można wiązać z urządzeniami ogniowymi, przede wszystkim z powodu braku innych przejawów działania ognia – warstwy spalenizny, węgli drzewnych, czy przepalonych skorup. Być może z jedynym przejawem palenia ognia mamy do czynienia w obiekcie 4, w którym w skupisku drobnych ułamków ceramiki odkryto ślady węgla drzewnego. Nie ma jednak żadnych podstaw do oceny funkcji tego obiektu.

Zawartość wypełnisk wymienionych jam może sugerować, że są to obiekty o charakterze zasobowym, w których zapasy przechowywano w naczyniach. Ścianki jam zabezpieczono przed osypywaniem się wykładając kamieniami, polepą, być może również fragmentami rozbitych naczyń. Kamienie znajdowane w górnej części jam (w centrum – obiekt 17 lub na obwodzie – jama 14) mogły również pełnić rolę elementów obciążających przykrycie jamy – piwniczki. Zagłębienie w dnie jamy 14 z dużą ostrożnością można interpretować jako ślad po palu podtrzymującym jakąś konstrukcję dachową. Omawiając kategorię jam zasobowych J. Michalski zwraca uwagę na możliwość całkowitego zaburzenia struktury warstw i utraty pierwotnego charakteru wypełniska wskutek zniszczenia (zawalenia się ścian do wnętrza jamy, zniwelowania górnej części obiektu) lub wtórnego, odmiennego wykorzystania obiektów (J. Michalski 1983, s. 156–157).

Obiekt 20, ze względu na charakter inwentarza ceramicznego oraz obecność przepalonych kości w wypełnisku, został zinterpretowany jako grób. Część znalezionych w obiekcie ułamków ceramiki rzeczywiście pochodzi z naczyń, które mogły utworzyć „klasyczny" zestaw grobowy składający się z popielnicy, misy i klosza (Ryc. 15a–c). Niejasna jednak pozostaje rola dalszych (dość licznych) ułamków ceramiki, wymienionych w inwentarzu obiektu, jak również obecność sporej jamy z niewielką ilością drobnych kości. Założenie, że mamy do czynienia z grobem jamowym z wyposażeniem ceramicznym lub grobem podwójnym, w którym pochówek popielnicowy pod kloszem umieszczono w wypełnisku grobu jamowego, może pozostać jedynie w sferze spekulacji, zwłaszcza że wszelkie próby weryfikacji utrudnia brak szczątków kostnych z tego zespołu wśród materiałów przekazanych do PMA. Wobec słabego rozpoznania osad kultury grobów kloszowych nie sposób osądzić, czy złożenie pochówka (ludzkiego?, zwierzęcego?) w obrębie obszaru mieszkalnego jest zjawiskiem odosobnionym i jakie względy o takim fakcie mogły zadecydować. Jak już wcześniej wspomniano, w dokumentacji badań jeszcze kilkakrotnie odnotowano (na ogół ze znakiem zapytania) w wypełniskach obiektów i w warstwie kulturowej niewielkie ilości drobnych przepalonych kości. Być może miały one związek z jakimiś zachowaniami rytualnymi, obrzędowymi, których świadectwem jest również domniemany grób.

Z uwagi na niewielki zasięg i skromne wyniki badań nie podejmowano próby rekonstrukcji warunków bytowania i zajęć mieszkańców osady. O niektórych formach działalności wytwórczej i przetwórczej, nie wymagającej dodatkowego komentarza, świadczą stosunkowo liczne przęśliki i obecność kamiennych rozcieraczy i gładzików. Rozważania dotyczące gospodarki uniemożliwia cał-

kowity brak pozostałości konsumpcyjnych. Nie wykonywano wprawdzie badań na obecność szczątków roślinnych w użytkowych warstwach osady, z drugiej jednak strony nie natrafiono na żadne kości zwierzęce. Przyczyny takiego stanu rzeczy można prawdopodobnie szukać w niesprzyjających warunkach glebowych, powodujących całkowity rozkład substancji organicznych[3].

Z powyższych uwag wynika, że na stanowisku 10 w Warszawie–Zerzniu odsłonięte zostały pozostałości osady kultury grobów kloszowych. Niewielki zasięg badań i ułamkowy stan rozpoznania stanowiska nie pozwalają na jej pełną charakterystykę, wydaje się jednak, że mamy do czynienia z osadą o trwalszym, nie jednosezonowym charakterze. Na podstawie obserwacji makroskopowej i analizy jakościowej wyróżnionych kategorii ceramiki z osady i pobliskiego cmentarzyska na stanowisku 4 można, mimo zauważonych różnic, wnioskować o użytkowaniu obu obiektów przez tę samą grupę ludności. Kwestią nie do rozstrzygnięcia, przy obecnym stanie rozpoznania osad kultury grobów kloszowych i braku publikowanych materiałów porównawczych z najbliższego terenu, pozostają relacje chronologiczne osady i cmentarzyska datowanego w przybliżeniu na wczesny okres lateński (M. Andrzejowska, T. Węgrzynowicz 1997; por. M. Andrzejowska 1995, s. 132–137). Nie sposób bowiem określić na ile wzajemna specyfika materiałów osadowych i cmentarzyskowych wynika z różnic czasowych, a na ile podyktowana jest odmiennym sposobem użytkowania różnych form naczyń.

Warszawa, 1994

Mgr Mirosława Andrzejowska
Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie
ul. Długa 52
00-241 Warszawa

BIBLIOGRAFIA

Andrzejowska, M.
1995 Ponowne spojrzenie na kwestię periodyzacji cmentarzysk kloszowych z Mazowsza i Podlasia, [w:] Kultura pomorska i kultura grobów kloszowych. Razem czy osobno? Materiały z konferencji w dniach 24-26 listopada 1993, s. 127–140, Warszawa.

Andrzejowska, M., Węgrzynowicz, T.
1993 Osadnictwo z epoki brązu i cmentarzysko kultury grobów kloszowych w Warszawie–Zerzniu, WA LIII/1, 1993–1994, s. 57–111.

Chomentowska, B.
1975 Osada kultury pomorskiej i kultury grobów kloszowych w Szeligach, pow. Płock, „Światowit" XXXIV, s. 293–318.

Hildt-Węgrzynowicz, T.
1961 Osadnictwo kultury łużyckiej we wsi Kamionka Nadbużna, pow. Ostrów Mazowiecka, MS VII, s. 165–200.

Jażdżewski, K.
1939 Kujawskie przyczynki do zagadnienia tubylczości Słowian na ziemiach polskich, WA XVI, 1939 (1948), s. 106–152.

Kola, A.
1969 Osada z okresu lateńskiego w Wielkiej Nieszawce koło Torunia, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu", Archeologia II, s. 13–28.

Michalski, J.
1983 Zagadnienia systematyzacji i interpretacji obiektów nieruchomych (Ze studiów nad osadami otwartymi kultury łużyckiej), MSiW V, s. 135–195.

Młynarczyk, H.
1977 Badania wielokulturowego stanowiska Warszawa–Grochów, ul. Górników w latach 1973–75, SprArch. XXIX, s. 124–131.

Węgrzynowicz, T.
1988 Uwagi o kulturze grobów kloszowych na Mazowszu i Podlasiu w świetle próby typologicznej klasyfikacji ceramiki, WA XLIX/1, 1984/1988, s. 3–16.

Zawadzka, B.
1964 Cmentarzysko grobów kloszowych w Warszawie–Henrykowie, MS X, s. 229–321.

A SETTLEMENT OF THE CLOCHE GRAVE CULTURE IN WARSZAWA–ZERZEŃ, SITE 10

SUMMARY

The site at Warszawa–Zerzeń lies on a small dune elevation of the upper floodplain terrace of the Vistula River valley on the right bank of the river, in the area of Wiązana and Zwoleńska Streets (Fig. 1). The settlement was discovered in 1976 during fieldwalking survey. In 1983 the Warsaw Unit of The State Ateliers for Conservation of Cultural Property excavated 600 m. of the site. Work was continued on a much lesser scale in 1984 (42.5 m²) by the State Archaeological Museum in Warsaw, where all the material recovered during the investigation is now being stored.

Excavations were carried out in the accessible S and SW section of the dune (Fig. 2a). 10–20 cm thick cultural layer was revealed as well as 23 features found under the humus (Fig. 2b). Fifteen were interpreted as archaeological features: pits (4, 7, 8, 11, 16, 17, 19, 21), concentrations (3, 9, 10, 22, 23) and a possible burial feature (20). Nearly 3000 potsherds were recovered from the features and the culture layer (features – ca. 2000, cultural layer – 350, arable – ca. 650 fragments) together with seven entire spindlewhorls and a fragment of another, several stone tools (smoothers, grindstones) and 16 flints.

Most of the pits were irregular in outline, usually roughly oval and ranged in area between 0.6 and ca. 2.6 m². In section they were also irregular, with blurred outline. The pit-fill, up to 65 cm deep, included

[3] Podobną sytuację zanotowano w Szeligach, gdzie wprawdzie brak jest warstwy kulturowej, ale z obiektów pochodzi tylko kilka kości zwierzęcych (B. Chomentowska 1975, s. 314), i na osadzie kultury łużyckiej w Kamionce Nadbużnej (T. Hildt-Węgrzynowicz 1961, s. 194).

potsherds, occasionally also daub and stones. There were two concentrations of potsherds belonging to a single vessel (features 10, 23) another, of potsherds and stone tools (feature 22), yet another, of daub and stones (feature 3).

None of the features discovered could be interpreted as dwelling structures using appropriate criteria (J. Michalski 1983); at least one (feature 3) may have formed a part of a dwelling structure but its construction cannot be identified at present. Likewise, no remains of hearths or production features were distinguished. Most of the pits were apparently used for storage. This is suggested by remains of large vessels found in the lower sections of features 8 and 14 (Fig. 9l,r, 10m,n).

Feature 20, interpreted as a grave, contained in its uppermost layer pottery fragments, which may have belonged to the inventory of a cloche grave. Lower down pit fill yielded small fragments of burnt bone. Given the lack of comparative material the significance of a possible burial deposit made within an inhabited area cannot be fully understood.

Pottery from the settlement was classified using typology designed by T. Węgrzynowicz (1988, 3 f.). The majority of potsherds originated from vessels with a roughened surface. Ovoid and barrel-like pots with notched rims were best represented (Fig. 5, 9, 10, 18, 19). Only a slight proportion was formed by vessels known from cemeteries: forms with a smoothed well-defined neck and a roughened body (Fig. 5b,d, 9p, 10h, 15a,c,d, 19h), cups and jugs (Fig. 17c, 19p). Numerous fragments of bowls represent a common category of vessels – smoothed, unprofiled or having an indistinct curve beneath the rim (Fig. 4a, 5i, 9a,g,i, 15b, 19o). Other ceramic forms included fragments of circular discs-plates (Fig. 4b,e, 9e,f,j), thin walled miniature vessels (Fig. 4f, 19f,i,m) and a fragment of a miniature lid (Fig. 4c). Potsherds decorated with an ornament of stamps or fingernail impressions represented only a small percentage. Grooves made with a tool having several tines (comb?) were noted on the surface of a number of potsherds. Plastic ornament was represented only exceptionally by cordons and knobs seen at the neck-body junction.

Macroscopic analysis of technology and comparative qualitative analysis of the distinguished vessel categories suggest that the settlement may have been inhabited by the same community which was using the nearby cemetery (site 4) dated to the early La Tène Period (M. Andrzejowska, T. Węgrzynowicz 1995).

tłum. A. Kinecka

WYKAZ SKRÓTÓW TYTUŁÓW CZASOPISM I WYDAWNICTW WIELOTOMOWYCH

AAC – „Acta Archaeologica Carpathica", Kraków
AAHung. – „Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae", Budapest
AFB – „Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsichen Bodendenkmalpflege", Berlin (Stuttgart)
APolski – „Archeologia Polski", Warszawa
AR – „Archeologické rozhledy", Praha
B.A.R. Int. Series – British Archaeological Reports, International Series, Oxford
BerRGK – „Bericht der Römisch-Germanischen Kommission", Frankfurt a.M.-Berlin
BJahr. – „Bonner Jahbücher", Köln/Bonn
BMJ – „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern", Lübstorf (wcześniej: „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg. Jahrbuch ...", Schwerin/Rostock/Berlin)
FAP – „Fontes Archaeologici Posnanienses" (wcześniej: „Fontes Praehistorici"), Poznań
Inf.Arch. – „Informator Archeologiczny. Badania rok ...", Warszawa
InvArch. – „Inventaria Archaeologica, Pologne", Warszawa-Łódź
JmV – „Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte", Halle/Saale
JRGZM – „Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz", Mainz
KHKM – „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej", Warszawa
KSIA – Kratkie soobščenija Instituta archeologii Akademii nauk SSSR (Краткие сообщения Института археологии Академии наук СССР), Moskva
MIA – Materialy i issledovanija po archeologii SSSR (Материалы и исследования по археологии СССР), Moskva
MatArch. – „Materiały Archeologiczne", Kraków
MS – „Materiały Starożytne", Warszawa
MSiW – „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne", Warszawa
MSROA – „Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego", Rzeszów-Krosno-Sandomierz-Tarnów (-Przemyśl/Tarnobrzeg)
MZP – „Materiały Zachodniopomorskie", Szczecin
PA – „Památky archeologické" (wcześniej: „Památky archeologické a místopisné"), Praha
PArch. – „Przegląd Archeologiczny", Poznań
PMMAE – „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna", Łódź
PomAnt – „Pomorania Antiqua", Gdańsk
Prahistoria ziem polskich – Prahistoria ziem polskich, tom I: Paleolit i mezolit (red. W. Chmielewski, W. Hensel), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975; tom II: Neolit (red. W. Hensel, T. Wiślański), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom IV: Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego (red. J. Dąbrowski, Z. Rajewski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom V: Późny okres lateński i okres rzymski (red. J. Wielowiejski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1981
Prussia – „Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia" (później: „Prussia. Zeitschrift für Heimatkunde"), Königsberg i.Pr.
PSAS – „Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland", Salisbury
PZ – „Praehistorische Zeitschrift", Berlin-New York
RArch. – „Recherches Archéologiques", Kraków
RB – „Rocznik Białostocki", Białystok
RO – „Rocznik Olsztyński", Olsztyn
SJahr. – „Saalburg Jahrbuch", Berlin-New York
SlA – „Slovenská archeológia", Bratislava
SovArch – „Sovetskaja Archeologia" (Советская археология), Moskva
SprArch. – „Sprawozdania Archeologiczne", Kraków
SprPMA – „Sprawozdania P.M.A.", Warszawa
WA – „Wiadomości Archeologiczne", Warszawa
ZNUJ – „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego", Kraków
ZOW – „Z otchłani wieków", Warszawa

Państwowe Muzeum Archeologiczne. Warszawa 2001. Wydanie I. Nakład 600 egz.
Druk i oprawa: DRUKARNIA Janusz Bieszczad, ul. Moszczenicka 2, 03-660 Warszawa